

KÜTAHYA-CAFER PAŞA DARÜLKURRASİ 2021 YILI RESTORASYONU'NDA ELE GEÇEN ÇİNİ, SERAMİK VE PORSELEN BULUNTULAR

GLAZED TILE, CERAMIC AND PORCELAIN FINDINGS OBTAINED DURING RESTORATION OF KÜTAHYA-CAFER PASHA DARULKURRA IN 2021

Makale Bilgisi | Article Info

Başvuru: 11 Kasım 2024	Received: November 11, 2024
Hakem Değerlendirmesi: 18 Kasım 2024	Peer Review: November 18, 2024
Kabul: 3 Şubat 2025	Accepted: February 3, 2025

DOI: 10.22520/tubaar.1583353

Begüm BUĞDAYCI*

ÖZET

Kütahya'nın merkezinde, Alipaşa Mahallesi, Balıklı Caddesi, 85 ada, 31 parselde yer alan Cafer Paşa Darülkurra'sı'nda, Kütahya Valiliği ile Kütahya Belediyesi'nin destekleriyle 2020 yılında restorasyon projesi başlatılmış, yaklaşık iki yıl süren çalışmaların ardından yapı 2022 yılında ziyarete açılmıştır. Restorasyonda yalnızca 2021 yılı Haziran ayı çalışmalarında Osmanlı Dönemi'ne ait çeşitli çini ve seramik fragmanlar ile Avrupa üretimi seramik ve porselenler ortaya çıkarılmıştır. Stratigrafinin saptanamadığı ve tamamı dolgu topraktan çıkarılan çeşitli çini, seramik ve porselen buluntular da Kütahya Müzesi'ne teslim edilmiştir. Çalışmanın konusunu ele geçen bu buluntular oluşturmaktadır. Cafer Paşa Darülkurra'sı'nda günlük kullanıma işaret eden örnekler; mutfak kapları, testi ve ibrik fragmanları, biri çift kulplu olmak üzere altı adet çömlek fragmanı, fincan, kâse, tabak, oyuncak/koç figürin ile az sayıda künk parçası, lüle ve Osmanlı Dönemi'ne ait çinilerden oluşmaktadır. Buluntuların tamamına yakını gövde, boyun, kulp, emzik, ağız ve dip parçalarını içermekle beraber tüm veya tüme yakın eser neredeyse hiç yoktur. Tarihlendirilmesi net bir şekilde yapılabilen buluntular 14. yüzyıl ile 20. yüzyıl aralığını kapsamaktadır. Çalışmada bu buluntuların tanıtılması, eserlerin form, teknik, bezeme ve hamur özelliklerinin incelenmesi amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sırsız Seramikler, Tarak Bezeme, Kınık Seramikleri, Mavi Akıtma, Deniz Kabuğu Bordürlü Kaplar

* Arş. Gör. Dr., Afyon Kocatepe Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Afyon / Türkiye
e-posta: bbugdayci@aku.edu.tr, ORCID: 0000-0002-0784-0913

ABSTRACT

Cafer Pasha Darulkurra, started to be restored in 2020, has been completed after a two-year restoration process and opened to visit in 2022. Even during only June 2021 period of restoration project, various glazed tiles and ceramic fragments belonging to the Ottoman Period and ceramics and porcelains produced in Europe have been unearthed. Various tile, ceramic and porcelain finds, for which stratigraphy could not be determined and all of which were unearthed from fill soil have been delivered to Kütahya Museum. These findings constitute the subject of the study. Samples, indicating daily use and found in Cafer Pasha Darulkurra Madrasah, are composed of kitchenwares, pitcher and ewer parts, six parts of jar, one of which is double-handle, cup, nozzle, bowl, plate, toy/ram figurine and a few clay water pipe and pipe pieces with glazed tiles belonging to Ottoman Period. Almost all of the findings consist of body, handle, tear and deep parts and nearly all of the works do not exist at all. The findings that can be dated clearly cover the period between the 14th century and the 20th century. In the study, it has been aimed to introduce such findings and to examine forms, technical properties, adornment and paste properties of the findings.

Keywords: Unglazed Ceramics, Combed Decoration, Kınık Ceramics, Flow Blue, Shell-Edged Pearlware

GİRİŞ

Kütahya'nın merkezinde yer alan yapı, 1579-1582 yılları arasında Cafer Paşa tarafından inşa ettirilmiştir (Eynallı, 2022). Klasik Dönemde inşa edilen yapının Cumhuriyet'in ilk yıllarına kadar Kur'an-ı Kerim eğitimi için kullanıldığı bilinmektedir. Herhangi bir kurum veya yapıya dahil edilmemiş müstakil binanın mimari özelliklerine bakıldığında sekizgen plan şemasında inşa edildiği ve üzerinin kubbe ile örtülü olduğu dikkati çeker. Tüm cepheleri kesme taş kaplamadır. Alt kotta yer alan pencereler dikdörtgen, üst kottakiler ise sivri kemerli bir açıklığa sahiptir. Yapının günümüze ulaşamamış ve üst kotunu çevreleyen ahşap bir sundurmasının olduğu, restorasyon öncesinde cephede görülen izlerden rahatlıkla anlaşılmaktadır. Yapı, Klasik Dönem Osmanlı mimarisinde genellikle kare planlı inşa edilen diğer darülkurralardan plan özellikleri ve cephe tasarımı açısından farklılık gösterir. Hatta yapı, pek çok araştırmacı tarafından 16. yüzyıl Osmanlı Dönemi türbelerine benzetilmiştir (Eynallı, 2022) (Fig. 1-2).

Restorasyonda ele geçen kapalı ve açık biçimli kap türlerine ait çeşitli buluntulara baktığımızda; kâse, tabak, küp, kavanoz, testi ve ibrik fragmanları, emzik, kulp ve gövde parçaları, koç başı biçiminde düdük/oyuncak fragmanı, 16. ve 17. yüzyıl üretimi çini parçaları ve tek

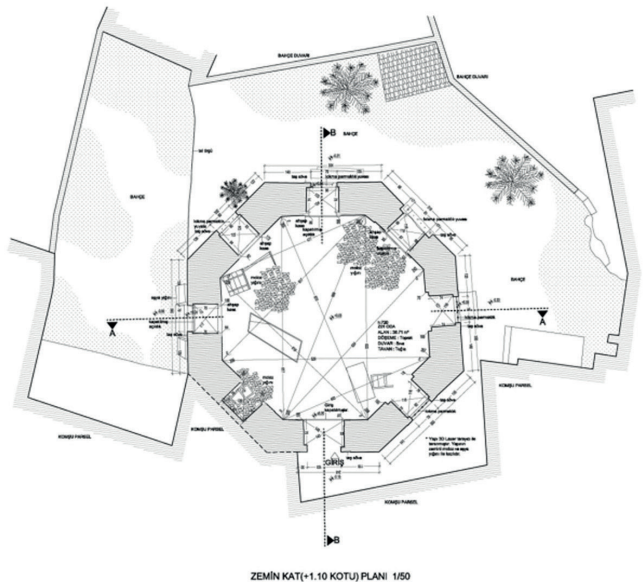
Figür 2

Cafer Paşa Darülkurrası, Restorasyon Sonrası İçeriden Görünüm / *Cafer Pasha Darulkurra, Interior View After Restoration* (İsmail Germiyanoglu)

Figür 1

Cafer Paşa Darülkurrası Dış Cephesi (İsmail Germiyanoglu) ve Rölöve Planı (kutahyagov.tr) / *Exterior Facade of Cafer Pasha Darulkurra (İsmail Germiyanoglu) and Survey Plan* (URL-1)

bir adet 18. yüzyıl çini parçası, 18. yüzyıl Kütahya üretimi fincan ve kâse örnekleri, lüleler, künkler, Avrupa üretimi seramik ve porselen parçaları görülmektedir. Restorasyon buluntuları, darülkurra girişi ve girişin solundaki hatıl yuvaları ile ağırlıklı olarak dolgu topraktan ele geçtiği için alanda stratigrafi saptanamamıştır. Bu nedenle bazı eserlerin tarihlendirilmesinde karşılaştırmalı çalışmalardan faydalanılmıştır. Nitekim tarihlendirme yapılabilen örnekler 14. yüzyıldan 20. yüzyıla değin geniş bir zaman dilimi sunmaktadır. Ele geçen seramiklerin büyük bir kısmı ne yazık ki ağız, kaide, dip ve gövde fragmanlarından oluşmakta, tam olarak form veren seramikler ise az sayıdadır. Çalışmada tüm buluntular öncelikle kırmızı ve beyaz hamurlu olmak üzere iki ana başlığa ayrılmış, kendi içlerinde ise hamur rengi fark etmeksizin form ve işlev kapsamında incelenmiştir.

Kırmızı Hamurlu Seramikler

Darülkurra buluntularında nicelik açısından en yoğun grubu sırsız üretimleri de içinde barındıran kırmızı hamurlu seramikler oluşturmaktadır. Sırsız grup seramiklerde yalnızca iki parça üzerinde tarak ile yapılmış dalga motifli bezeme dikkati çeker. Eserlerde parça bütünlüğü olmadığı için çoğu seramiğin tekniği belirlenememiştir. Ancak tekniğini tespit edebildiğimiz örnekler arasında tek renk sırlı ve tarak baskı (impresso) teknikli üretimler bulunmaktadır. Kırmızı hamurlu seramik grubunda tek renk sırlı örnekler çoğunluktadır. Ayrıca, Kınık seramiklerinin karakteristik üretimlerinden akıtmalı boyamalı dekorlu örnekler de yer almaktadır.

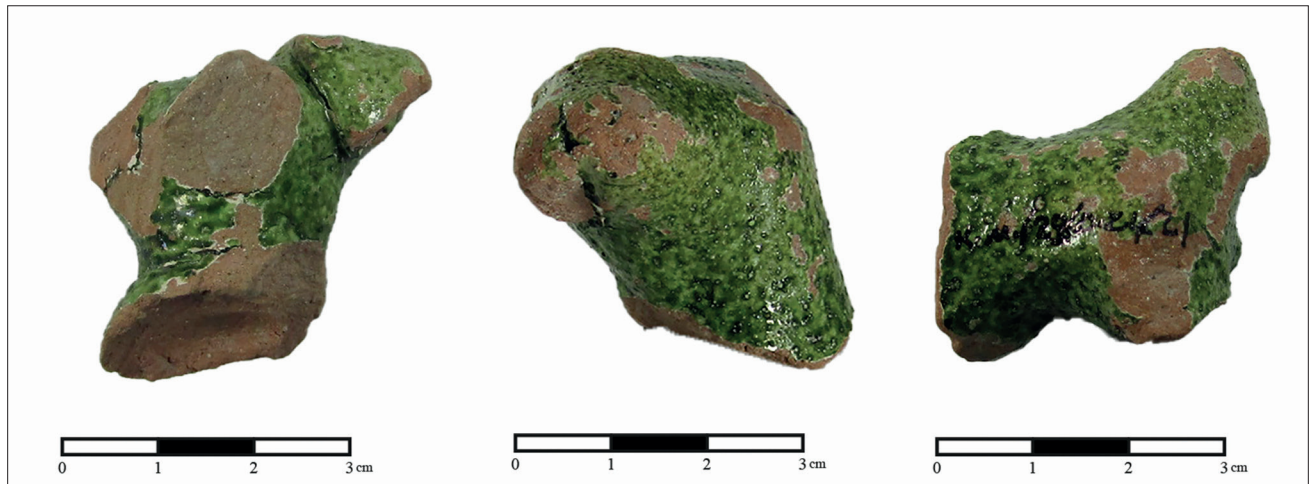
Darülkurra'nın kırmızı hamurlu seramik grubunda testi ve ibrik parçaları, emzik fragmanları, küpler, saklama kapları/kavanozlar, tabak, kâse gibi kapalı ve açık biçimli kap türleri bulunmaktadır. Tüm bunların yanı sıra lüleler, künkler ve bir adet koç başı şeklindeki düdük/oyuncak fragmanı da buluntu grubu içerisinde diğerlerinden farklı bir kullanıma hizmet eder.

Kırmızı hamurlu darülkurra buluntularını kronolojik açıdan ele aldığımızda en erken tarihli örneğin şeffaf yeşil renk sırlı ve koç başı biçimli düdük/oyuncak parçasına ait olduğu görülür (Fig.3, K.M./29/D.K.K-21). Boyun kısmından kırık bu parçanın gövdesi noksandır. Ayrıca iki boynuzundan biri de kırıktır. Benzer örnekleri; Kütahya Azim Çini Koleksiyonu (14.-15. yüzyıl) (Paker, 1965), Kütahya Süleyman Şah Hamamı (Eski Yeni Hamam) 2016 yılı Kurtarma Kazısı (tarihlendirme yapılmamıştır) (Türktüzün ve ark., 2017), Kütahya-Merkez (14.-15. yüzyıl) (Şahin, 1995), Eskişehir Karacahisar Kalesi (14.-15. yüzyıl) (Altınsapan & Palalı, 2018), Sadberk Hanım Müzesi Koleksiyonu (15. yüzyıl) (Bilgi, 2009), İstanbul-Yenikapı Metro İstasyonu Kazıları (15. yüzyıl) (Kenar, 2013), İznik Roma Tiyatrosu Kazısı (13.-15. yüzyıl) (Özkul Fındık, 2014), İznik Müzesi Koleksiyonu (15. yüzyıl) (Tan, 1982), İznik Çini Fırınları Kazısı (15. yüzyıl) (Demirsar Arlı, 2018), Selçuk-Ayasuluk Tepesi (14. yüzyıl) (Yılmaz, 2017), Manisa-Akhisar Thyateira Hastane Höyüğü (14.-16. yüzyıl) (Ayhan, 2020), Niksar Kalesi (13. yüzyıl) (Yiğitpaşa ve ark., 2022), Bursa Hisar Kazısı, (15. yüzyıl), (Özkan & Ünal, 2009), İznik ve Kütahya'daki kazılardan ele geçirilen örnekler arasında (Şahin, 1992) görülmektedir. Benzerlerinden yola çıkarak koç başı biçimli fragman da 14.-15. yüzyıla tarihlendirilmiştir.

Ele geçen kırmızı hamurlu sırsız buluntular ise genellikle testi diplerinden, ağız-gövde veya gövde-boyun fragmanları ile emzik ve kulp parçalarından oluşmaktadır. Örneklerin ikisinde tarakla yapılmış dalga motifli bezeme bulunmaktadır (Fig. 4, K.M./01-1/D.K.K-21) (Fig. 4, K.M./105/D.K.K-21). Dalga motifli seramikler testi ve küp örneklerinde karşımıza çıkar. Restorasyon sahasında stratigrafi olmadığı için özellikle bu grup seramikler net bir şekilde tarihlendirilememiştir. Nitekim, tarak-baskı (impresso) teknikli seramikler çanak çömlekli Neolitik Dönem'den günümüze değin

Figür 3

Koç Başı Biçiminde Düdük-Oyuncak Fragmanı / Whistle-Toy Fragment in the Shape of a Ram's Head

yapılmıştır (Aytek, 2008; Göldoğan, 2008). Bu nedenle çalışmada incelenen ve çeşitli dönemde karşımıza çıkan tarak-baskı (impresso) teknikli dalga motifli seramiklerin dönemi kesin olarak saptanamamıştır. Bu teknikle yapılmış örnekler; Neolitik Dönem’de Şanlıurfa Mezraa-Teleilat Höyüğü’nde (MÖ 7000- 5500) (Göldoğan, 2008), Erken Tunç Çağı’nda; ETÇ II’de (MÖ 3000 – MÖ 2700) Kütahya Höyüktepe’de (Ünan, 2015), ETÇ III’te (MÖ 2300) Murat Höyük’te (Özdemir, 2021), ETÇ IV’te (MÖ 2200-2000) Gaziantep Horum Höyük’te (Tibet ve ark., 2000), Orta Tunç Çağı’nda (MÖ 2000-1800) Şanlıurfa Şaraga Höyük’te (Ezer, 2009), Erken Demir Çağı’nda (MÖ 1200- 800) Mardin Ilısu Barajı İnşaatı’nda (Ökse ve ark., 2009), Roma İmparatorluk Dönemi’nde (MÖ 27-MS 395) Mardin Ilısu Höyüğü’nde (Ökse & Erdoğan, 2018), Geç Antik Çağ’da Denizli-Laodikeia’da (MS 4-7. yüzyıllar), (Bilgin, 2017) ve MS 6. yüzyılın ortalarında Antalya-Xantos’ta, (Armstrong, 2018), Orta Bizans Dönemi’nde (8.-10. yüzyıl) Güneybatı Paflagonya’da (Lafli & Kan Şahin, 2015), Amorium’da (10.-11. yüzyıl), (Böhlendorf Arslan, 2010), Konya Karatay Medresesi Çini Eserler Müzesi’nde (12.-13. yüzyıl), (Dursun, 2018), Tokat-Komana’da (13. yüzyıl) (Karasu, 2020), Manisa Gülgün Hatun Hamamı’nda (13.-14. yüzyıl) (Gök Gürhan, 2011a), Eskişehir-Karacahisar Kalesi’nde (tarihlendirilme yapılmamıştır), (Palalı, 2015), Silifke Kalesi’nde (18. yüzyıl), (Boran & Aykaç, 2021; Özdemir, 2020) ve Bitlis Kalesi’nde (tarihlendirme yapılmamıştır) (Şen & Karasu, 2021) olmak üzere çok geniş bir zaman diliminde ve çeşitli bölgelerde karşımıza çıkmaktadır.

Kırmızı hamurlu seramikler arasında az sayıda ele geçen buluntu grubu da Kınık üretimlerine aittir. Bu grupta akıtma dekorlu gövde fragmanları ile bir adet kavanoz

Figür 4

Dalga Motifli Sırsız Seramikler / Unglazed Ceramics with Wave Motifs

parçası bulunmaktadır (K.M./1/D.K.K-21). Ağız ve gövde formu hakkında fikir veren bu parça basit ağızlı ve küresel gövdelidir. İki adet örnek ise testiye ait gövde-boyun parçasından oluşmaktadır (K.M./2/D.K.K-21, K.M./20/D.K.K-21). Benzer örnekleri Kütahya Kalesi’nde (tarihlendirme yapılmamıştır), (Gök, 2023a; Gök ve ark., 2023b), Kütahya Müzesi deposunda (18.-21. yüzyıl) (Buğdaycı, 2024a) ve Güray Müze Koleksiyonu’nda (18.-21. yüzyıl) (Bakla, 2018) görülmektedir. Cafer Paşa Darülkurrası’ndaki bu grup seramikler benzer örnekleri doğrultusunda 18.-21. yüzyıla tarihlendirilmiştir.

Beyaz Hamurlu Seramikler

Beyaz hamurlu üretimler, 16.-17. yüzyıl Osmanlı Dönemi çinileri, 18. yüzyıl Kütahya üretimi seramik fragmanları ile ithal seramik ve porselenlerde karşımıza çıkar. Avrupa üretimleri içerisinde tespitini yapabildiğimiz örnekler arasında İngiltere’nin “*Deniz kabuğu bordürlü kaplar*” (*Shell-edged Pearlware*) grubuna ait bir tabak (K.M./77/D.K.K-21), “*Mavi Akıtma*” (*Flow Blue*) teknikli bir fragman (K.M./45/D.K.K-21) ve serigrafi (transfer) baskı teknikli bir kâse bulunmaktadır (K.M./55/D.K.K-21). Ayrıca, henüz üretim yeri ve dönemi tespit edilememiş ancak günümüze yakın tarihli bir üretim olabileceğini düşündüğümüz seramik fragmanı da beyaz hamurlu grupta yer almaktadır (K.M./53/D.K.K-21).

Bu grup seramiklerde Kütahya üretimleri yoğunluktadır. 18. yüzyıla ait beyaz hamurlu ve beyaz astarlı seramikler içerisinde ağırlıklı olarak sıraltı teknikli örnekler bulunmaktadır. Bunun yanı sıra restorasyon çalışmalarında sır içine akıtma, barbutin ve tek renk sırlı olmak üzere farklı teknikte üretilmiş Kütahya grubu seramikler de ortaya çıkarılmıştır. İncelenen örnekler kulpsuz fincan ve kâselerden oluşmaktadır. Restorasyon çalışmalarında biri pedestal ayaklı olmak üzere toplam altı adet Kütahya üretimi fincan ele geçirilmiştir. Seramiklerin çoğu ağız, gövde ve kaide fragmanları şeklinde günümüze ulaşabilmiştir. Tam olarak form veren tek buluntu ise sıraltı teknikli kulpsuz fincana aittir (K.M./110/D.K.K-21). Bu fincan dışında ağız ve gövde kısmıyla günümüze ulaşabilmiş başka bir örnek daha bulunmaktadır (K.M./56/D.K.K-21). Pedestal ayaklı fincanın ise ağız ve gövde kısımları noksandır (K.M./50/D.K.K-21). Bir fincan örneğini de şeffaf turkuaz renk sırlı fincan kaidesi oluşturmaktadır (Fig. 11, K.M./52/D.K.K-21). Ayrıca sıraltı teknikli iki gövde fragmanı da fincana aittir. Kütahya üretimi yedi adet kâse fragmanlarından ise yalnızca iki örnek, ağız ve gövde formu hakkında fikir verir (K.M./37/D.K.K-21, K.M./72-73/D.K.K-21). Konik gövdeli kâselerden birinin ağız kenarı düz (K.M./37/D.K.K-21), diğerinin ise dışa çekik kalınlaştırılmış tiptedir (K.M./72-73/D.K.K-21).

Beyaz hamurlu grupta yer alan Avrupa üretimi seramik ve porselen buluntular da kâse, tabak, fincan ve fincan tabaklarından oluşmaktadır. Aralarında tarihlendirilemeyen örnekler bulunmakla birlikte çalışma sahasından genel olarak 18.-20. yüzyıl üretimleri ortaya çıkarılmıştır. Darülkurra restorasyonunda gün yüzüne çıkarılan Avrupa üretimi seramik ve porselenlerde, bir adet İngiltere'nin Osmanlı pazarı için ürettiği “*Alhambra kompozisyonlu*” kâse fragmanı (K.M./55/D.K.K-21) ile “*Normandiya Kompozisyonlu*” gövde fragmanı (K.M./45/D.K.K-21) bulunmaktadır. Bunun yanı sıra buluntu grubunda bir adet İngiliz üretimi “*Deniz Kabuğu Bordürlü*” (*Shell-edged Pearlware*) tabak (K.M./77/D.K.K-21) üretim yeri tespit edilememiş fincan ve fincan tabakları da mevcuttur.

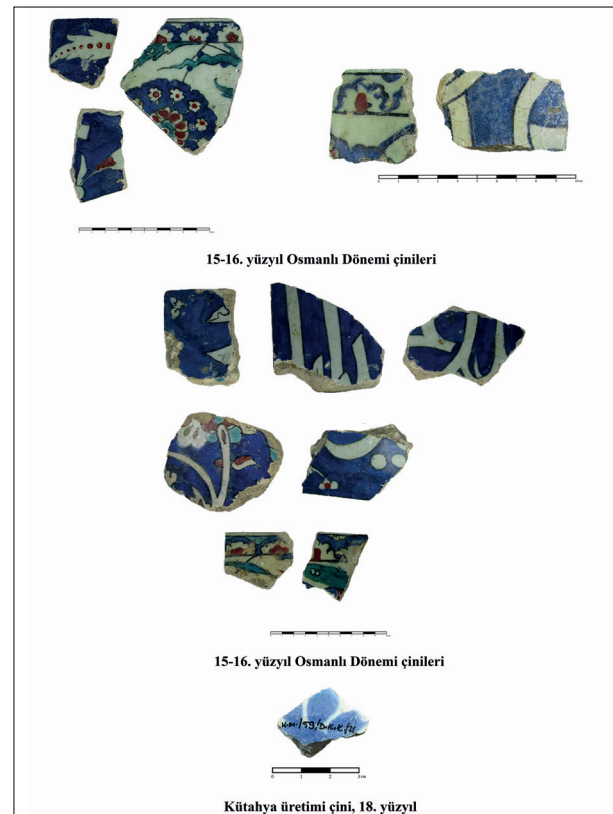
Ağız kenarı kobalt mavisi renk ile hareketlendirilmiş ve kaide kısmı noksan deniz kabuğu bordürlü tabak; yayvan gövdeli ve dışa çekik, dilimli geniş ağız kenarlıdır. Dudak kısmını dolaşan bezeme, kobalt mavisi renkte ince ve dikey hatlı çizgilerle hareketlendirilmiştir. Benzer örneklerini İzmir-Smyrna Agorası'nda (Meriç, 2021), İstanbul-Saraçhane Kazıları'nda (Hayes, 1992), Alanya Kalesi'nde (Oral, 2009) ve Yafa'da (De Vincenz, 2021) görebildiğimiz bu tabak, benzerlerinden yola çıkarak 18. yüzyılın ikinci yarısı ile 19. yüzyıla tarihlendirilmiştir.

İngiltere, Almanya ve Hollanda gibi ülkelerde üretildiği bilinen “*Mavi Akıtma*” teknikli (*Flow Blue*) gövde fragmanı ise “*Normandiya Kompozisyonlu*”dur (K.M./45/D.K.K-21), (Oral, 2009). Parçanın üretim yeri, fabrika damgası olmadığı için bilinmemektedir. Ancak, bu tip üretimlere *Staffordshire-Johnson Brothers* fabrikasına ait örneklerde rastlanılmıştır (Oral, 2009; URL-2). Diğer benzer örneklerini ise Iowa State Müzesi'nde (URL-3) ve Alanya Kalesi'nde tespit edebildiğimiz fragmanın yaklaşık 1890 yıllarında İngiltere'de yapılmış olması güçlü bir ihtimaldir (Oral, 2009). Avrupa buluntuları arasında bir adet serigrafi (transfer) baskı teknikli, alçak halka kaideli kâse fragmanı da mevcuttur (Fig. 10, K.M./55/D.K.K-21). Seramiklerde Doğu etkisini izleyebildiğimiz, bitkisel ve geometrik formların bir arada kullanıldığı “*Alhambra Kompozisyonlu*” bu kâsenin benzerlerine Sinop Balatlar Kilisesi'nde (Köroğlu & İnanan, 2018), İstanbul-Marmaray Metro Kazısı hattında (Polat, 2018), İzmir-Smyrna Agorası'nda (Gök, 2011b; Meriç, 2021), John Carr & Sons üretimlerinde (Cruickchank, 2020; URL-4) ve Malkin, Walker & Hulse üretimlerinde rastlanılmıştır (URL-5). Benzer örneklerinden yola çıkarak Cafer Paşa Darülkurrası'nda ele geçen bu kâse de 19. yüzyıla tarihlendirilmiştir. Alçak halka kaideli, yayvan gövdeli ve basit ağızlı porselen fincan tabaklarının ise üretim yerleri ve dönemleri fabrika damgaları olmadığından ne yazık ki tespit edilememiştir (K.M./40/D.K.K-21, K.M./41/D.K.K-21).

Restorasyon çalışmalarında ele geçen beyaz hamurlu üretimlerde seramik ve porselenin yanı sıra çini parçaları da mevcuttur (Fig. 5). Çinilerin tamamı girişin iki yanındaki hatıl yuvasından ve dolgu topraktan gelmiştir. Tümü beyaz hamurlu, beyaz astarlı, sıraltı teknikli ve şeffaf renksiz sırlıdır. Ortaya çıkarılan çiniler ağırlıklı olarak bitkisel kompozisyonludur fakat örnekler arasında yazılı parçalar da bulunmaktadır. Çinilerde parça bütünlüğü sağlanamadığı için yazılı örneklerin transkripsiyonu yapılamamıştır. Ancak yazıların dua ya da çeşitli ayetleri içermesi muhtemeldir. Sıraltı teknikli çiniler kobalt mavisi, mercan kırmızısı, siyah, beyaz ve turkuaz renk boyamalıdır. Genellikle bordür tasarımlarını yansıtan bu fragmanlarda hançer yaprakları, kıvrım dallı ve yapraklı stilize çiçek motifleri ile penç motifleri dikkati çeker. İznik veya Kütahya'da üretilmiş oldukları konusunda ayırım yapmanın mümkün olmadığı bu çini fragmanların benzerleri, İstanbul Rüstem Paşa Camii, (Dönmez, 2021); (Tokay, 2008; Çevik, 2014), Kanuni Sultan Süleyman Türbesi (Karaca, 2024), Hürrem Sultan Türbesi (Gayık, 2019), Edirne Selimiye Camii, (Çanak, 2013), Üsküdar Eski Valide Camii (Kaplan, 2015), Manisa Muradiye Camii (Öztürk, 1987) ve İstanbul Sultan Ahmet Camii, (Arlı, 2018) gibi yapılarda karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle çalışmada ele alınan benzer üslup ve teknikli çiniler 16. yüzyılın ikinci yarısı-17. yüzyıl başlarına tarihlendirilmiştir. Bu örnekler haricinde yalnızca bir adet kobalt mavisi renk dekorlu fragman, Kütahya'nın 18. yüzyıl çini üretimlerine aittir (K.M./59/D.K.K-21).

Figür 5

Darülkurra'da Ele Geçen Osmanlı Dönemi Çinileri / Ottoman Period Tiles Found in DarulKurra

FORM VE İŞLEV

Büyük oranda fragman şeklinde ele geçen seramiklerde çeşitli işleve hizmet eden farklı kap türleri bulunmaktadır. Buluntular form açısından genişlik, yükseklik, ağız ve dip çaplarına göre sınıflandırılmış; tüme yakın örneklerin form özellikleri ise gövde tiplerine göre değerlendirilmiştir. Ağız, dip ve kaide fragmanları da kendi içlerinde ele alınmıştır. Yeme-içme kültürüne hizmet eden kâse, tabak, çömlek, ibrik, testi, fincan ve fincan tabağı, küp, lüle ve künk olmak üzere on bir farklı türde buluntu ortaya çıkarılmıştır. En yoğun buluntu grubunu toplam on yedi adet örneğiyle tabaklar oluşturmaktadır.

Darülkurra restorasyonunda düdük/oyuncak, testi, ibrik, tabak, kâse, çömlek, fincan, fincan tabağı, küp, lüle ve künk olmak üzere on bir farklı türde buluntu ortaya çıkarılmıştır. En yoğun buluntu grubunu toplam on yedi adet örneğiyle tabaklar oluşturmaktadır.

Tabaklar

Buluntuların neredeyse tamamına yakını kırmızı hamurlu ağız fragmanlarından oluşmaktadır (Fig. 6). Tam olarak form veren üç örnek vardır. İki tane birbiriyle benzer teknik ve formda olup yayvan gövdeli, dışa çekik kalınlaştırılmış basit ağızlı ve düz diptir. (K.M./9/D.K.K-21, Dar-ül-Kurra-20-1). Ağız çapları 13.5 cm, dip çapları 10 cm, yükseklikleri ise 2.7 cm'dir. Kırmızı hamurlu (Munsell: 5

Figür 6

Tabak Formları / Plate Forms

YR, 6/8 reddish yellow), mika, kireç ve taşçık katkılı, az gözenekli, sert dokuludurlar (K.M./9/D.K.K-21). Benzer örnekleri tespit edilemeyen bu tabaklardan kırmızı hamurlu, beyaz astarlı ve şeffaf yeşil renk sırlı olanlara 14.-15.yüzyıl üretimleri arasında rastlanılmamıştır. Ayrıca sır rengi açısından bu dönem üretimlerinden farklı görünmektedirler. Bu nedenle hem form hem de teknik açısından bu iki tabağın 18.-19. yüzyıl üretimi olabileceği düşünülmektedir. Tümüyle form veren bir diğer tabak örneği ise Avrupa üretimi porselene aittir ve yayvan gövdeli, basit ağız kenarlı, alçak halka kaidelidir (K.M./41/D.K.K-21). Kaide çapı 7.5 cm, kaide yüksekliği 0.4 cm, ağız çapı 10 cm, yüksekliği ise 1.1 cm'dir. Dudak kenarı yeşil renk boyamalı tabağın iç yüzey ağız kenarında yan yana ve belirli aralıklarla yerleştirilmiş kübik desen görülmektedir. Hemen alt yüzeyine girift iç bükey kıvrımlardan meydana getirilmiş perde motifi dizisi işlenmiştir. Perde motifine ait püsküller dikey hatlı kısa çizgiler ile verilmiştir. Ayrıca, perdeleri tutan baklava desenli tokalar atlamalı bir şekilde kare form desene bağlanmaktadır. Perde motifinin en alt yüzeyini de yan yana ve belirli boşluklarla yerleştirilmiş stilize zambak (*fleur de lis*) motifleri hareketlendirir. Tabağın arka yüzeyinde herhangi bir atölye veya marka damgası bulunmamaktadır. Bu nedenle üretim yeri ve firması saptanamamıştır. Ancak 19.-20. yüzyıl tarih aralığında üretilmiş olması muhtemeldir. Benzer formda bezemesiz ve ağız kısmı noksan bir diğer porselenin de üretim yeri ve tarihi bilinmemektedir (K.M./40/D.K.K-21). Bu örneğin ise kaide çapı 7 cm, kaide yüksekliği 0.3 cm, mevcut yüksekliği ise 0.8 cm'dir.

Kırmızı hamurlu ve şeffaf yeşil renk sırlı diğer tabaklar; küresel, kademeli küresel ve konik gövdeli olarak üç farklı gövde tipi ile karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca küresel ve konik gövdeli tabaklar ağız tipleri ve profil duruşları gibi özelliklerle birbirinden ayrılmaktadırlar. Tabaklardan dördü kademeli konik gövdeli? ve dışa çekik ağız kenarlıdır (K.M./ 26-1/D.K.K-21, K.M./94/D.K.K-21, K.M./28/D.K.K-21, K.M./27/D.K.K-21, K.M./30/D.K.K-21). Benzer örnekleri Kütahya Müzesi deposunda (14.-15. yüzyıl) (Buğdaycı, 2024a), Amorium'da (14.-15. yüzyıl) (Kurt, 2022) ve Milet'te (14.-15. yüzyıl) (Niewöhner, 2015) karşımıza çıkmaktadır. Genel olarak ağız çapı ortalamaları 22 cm ile 26 cm arasında değişiklik göstermektedir. Aralarında yalnızca bir örnek 32 cm ağız çapı ile diğerlerinden ayrılır (K.M./94/D.K.K-21). Konik gövde başlangıcına sahip bir diğer örnek ise kalınlaştırılmış basit ağız kenarlıdır (K.M./01-9/D.K.K-21) Ağız çapı 18 cm, mevcut yüksekliği 2.8 cm'dir. Kırmızı hamurlu (Munsell: 5 YR, 6/6 reddish yellow), mika, kireç ve taşçık katkılı, sık gözenekli, gevşek dokuludur. Üçü konik gövdeli, dışa çekik kalınlaştırılmış basit ağız kenarlıdır. Şeffaf yeşil renk sırlı iki örneğin ağız çapı 18 cm (K.M./31/D.K.K-21, K.M./32/D.K.K-21), şeffaf hardal sarısı renk sırlı diğer örneğin ise 30 cm'dir (K.M./93/D.K.K-21,

K.M./31/D.K.K-21, K.M./32/D.K.K-21). Tümü kırmızı hamurlu (Munsell: 5 YR, 6/8 reddish yellow), mika, kireç ve taşçık katkılı tabaklar az gözenekli ve sert dokulu hamur yapısına sahiptir. Benzerleri Kütahya Germiyanoglu Süleyman Şah (Eski Yeni) Hamamı Kurtarma Kazısı'nda (14.-15. yüzyıl) (Buğdaycı, 2024a; Buğdaycı, 2024b) görülmektedir. Bir diğer örnek ise küresel gövdeli? ve basit ağız kenarlıdır (K.M./26-2/D.K.K-21). Ağız çapı 24 cm, mevcut yüksekliği ise 2.9 cm'dir. Kırmızı hamurlu (Munsell: 5 YR, 6/8 reddish yellow), mika, kireç ve taşçık katkılı, az gözenekli, sert dokulu özelliktedir. Kırmızı hamurlu (Munsell: 5 YR, 6/6 reddish yellow) ve şeffaf yeşil renk sırlı gruptaki son tabak örneğinin ise gövde formu anlaşılmamakla beraber ağız kenarı yivlidir (K.M./24/D.K.K-21). Ayrıca malzeme açısından mika, kireç ve taşçık katkılı, az gözenekli ve sert dokulu olduğu gözlemlenmiştir. Ağız çapı 20 cm, mevcut yüksekliği ise 3.3 cm'dir. Bu grupta incelenen kırmızı hamurlu, beyaz astarlı, şeffaf tek renk sırlı tabak fragmanları 14.-15. yüzyıla aittir. Mutfak kapları grubunda ise güveç olarak kullanılmış olabileceğini düşündüğümüz tek bir buluntu ele geçmiştir. Kırmızı hamurlu (Munsell: 5 YR, 6/8 reddish yellow) ve bol mika katkılı sırsız fragmanın gövde başlangıcı konik bir şekilde daralmaktadır. Ağız kenarı ise yivlidir (K.M./36/D.K.K-21). Ağız çapı 25 cm, mevcut yüksekliği ise 1.5 cm'dir. İngiliz üretimi "*Deniz Kabuğu Bordürlü*" (*Shell-edged Pearlware*) tek tabak örneği de yayvan gövdeli ve dilimli basit ağız kenarlıdır (K.M./77/D.K.K-21). Bu tabağın da ağız çapı 24.5 cm, mevcut yüksekliği ise 2.3 cm'dir. Benzerleri İzmir-Smyrna Agorası'nda (Meriç, 2022), Alanya Kalesi'nde (Oral, 2009), Yafa'da (De Vincenz, 2021) ve Saint Mary's University Antropoloji Bölümü'ndeki sergide karşımıza çıkmaktadır (URL-6). Bu tip tabaklar 1780-1895 yılları arasında kullanılmıştır. Nitekim darülcüradaki örnek de bu tarih aralığında değerlendirilmiştir.

İşlev

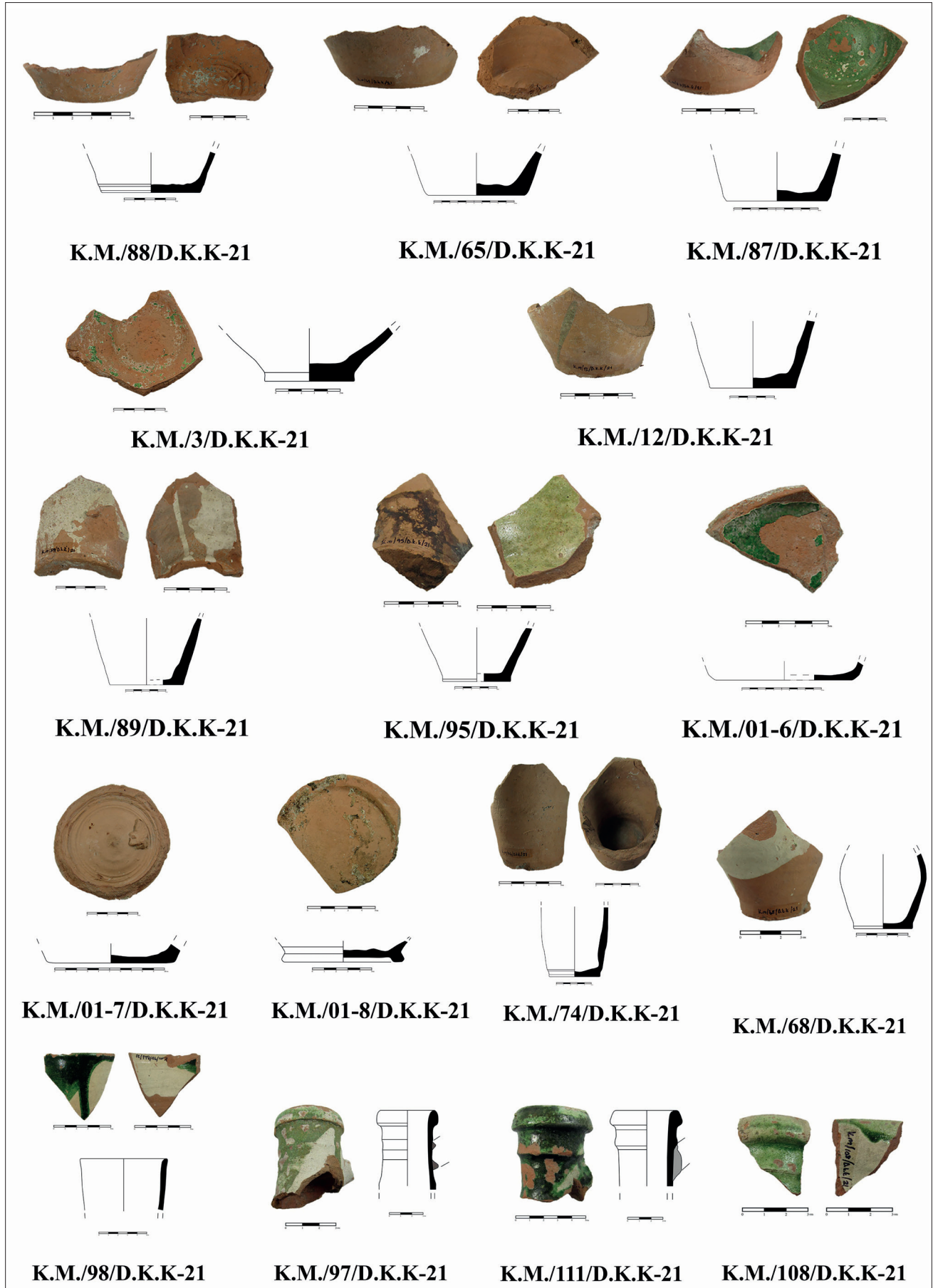
Arapça kökenli tabak, "*yiycek koymaya yarayan, derinliği az, yayvan kap*" ve "*yemek koymaya mahsus az derin ve yayvanca kap*" şeklinde tanımlanmaktadır (Ökse, 2012; Rado, 1970). Genel anlamda yeme-içme işlevine hizmet eden kaplardır.

Testi ve İbrikler

Nicelik açısından tabaklardan sonra en yoğun grubu testi ve ibrikler oluşturmaktadır. Bu grupta tüm veya tüme yakın eser yoktur. Ele geçen testi buluntuları ağırlıklı olarak dip kısımlarıyla günümüze gelebilmiştir. Genellikle düz dipli ve konik bir şekilde yukarı doğru açılan gövde başlangıcına sahiptirler (Fig. 7). Örneklerin tamamı kırmızı hamurludur (Munsell: 5 YR, 6/6 reddish yellow, 5 YR, 6/8 reddish yellow). Sırlı ve sırsız parçalar arasında 14.-15. yüzyıl ile 18.-19. yüzyıla tarihlendirilebileceğimiz seramikler mevcuttur. Toplamda dokuz adet dip, bir adet

Figür 7

Testi ve Testilere Ait Dip, Ağız-Boyun Fragmanları / Base, Rim and Neck Fragments of Jugs and Jugs

de alçak halka kaideli testi fragmanı bulunmaktadır. Testilerin dip çapları 5.5 cm ile 12 cm arasında değişiklik göstermektedir. Bu grupta konik (K.M./88/D.K-21, K.M./65/D.K-21, K.M./87/D.K-21, K.M./12/D.K-21, K.M./89/D.K-21, K.M./95/D.K-21, K.M./3/D.K-21), silindirik (Fig. 7, K.M./74/D.K-21) ve yumurta gövdeli (K.M./68/D.K-21) olmak üzere üç farklı formda düz dipli testi bulunmaktadır. Testilerden dördünün iç yüzeyi sırlıdır (K.M./87/D.K-21, K.M./95/D.K-21, K.M./3/D.K-21, K.M./01-6/D.K.K-21). Düz dipli ve konik gövdeli testi fragmanlarının benzerlerine Niksar Kalesi'nde (Yiğitpaşa ve ark., 2022) ve Kütahya Müzesi deposunda (Buğdaycı, 2024a) rastlanılmaktadır. Dip fragmanları haricinde dört adet ağız ve boyun kısımları ile günümüze gelebilmiş tek renk sırlı parçalar da bulunmaktadır. Ağız çapları 4.8 cm ile 8.5 cm arasında değişiklik göstermektedir. Dışa çekik kalınlaştırılmış basit ağızlı ve kademeli silindirik boyunlu bu parçalar da yine kendi içlerinde benzer form özelliği göstermektedirler (K.M./97/D.K.K-21, K.M./111/D.K.K-21, K.M./108/D.K.K-21). Yalnızca bir fragman form açısından diğerlerinden ayrılır (K.M./98/D.K.K-21).

Bu parça da silindirik boyunlu ve basit ağız kenarlıdır. Benzer bir örneği Kütahya Müzesi deposunda görülmekle birlikte 18.-21. yüzyıla tarihlendirilmektedir (Buğdaycı, 2024a). Astar uygulaması ve sır renkleri gibi teknik özellikleri nedeniyle bu parçaların tamamının 18.-21. yüzyıla ait olduğu söylenebilir.

Restorasyon çalışmalarında sırsız üretimlerin yer aldığı kulp ve emzik fragmanları da testi ve ibrik grubu içerisinde incelenmiştir. Tek renk sırlı iki adet kulbun 14.-15. yüzyıla tarihlendirilen benzer örnekleri, Kütahya Kalesi'nde (Gök ve ark., 2020), Kütahya Müzesi deposunda (Buğdaycı, 2024a) ve Amorium'da (Kurt, 2022) bulunmaktadır (Fig. 8). Beyaz astarlı ve şeffaf yeşil renk sırlı emziğin benzerleri de yine Kütahya Müzesi deposunda (Buğdaycı, 2024a) ve Kütahya Kalesi Kurtarma Kazıları'nda mevcuttur (Gök, 2021). Yeşil renk sırlı emzik örneği de benzerlerinden yola çıkarak 18.-19. yüzyıla tarihlendirilmiştir (Fig. 9). Sırsız seramikler ise çalışma sahasında stratigrafi sağlanamadığı için tarihlendirilememiştir (Fig. 8-9).

Figür 8
Kulp Fragmanları / Handle Fragments

Figür 9
Emzik Fragmanları / Nipple Fragments

İşlev

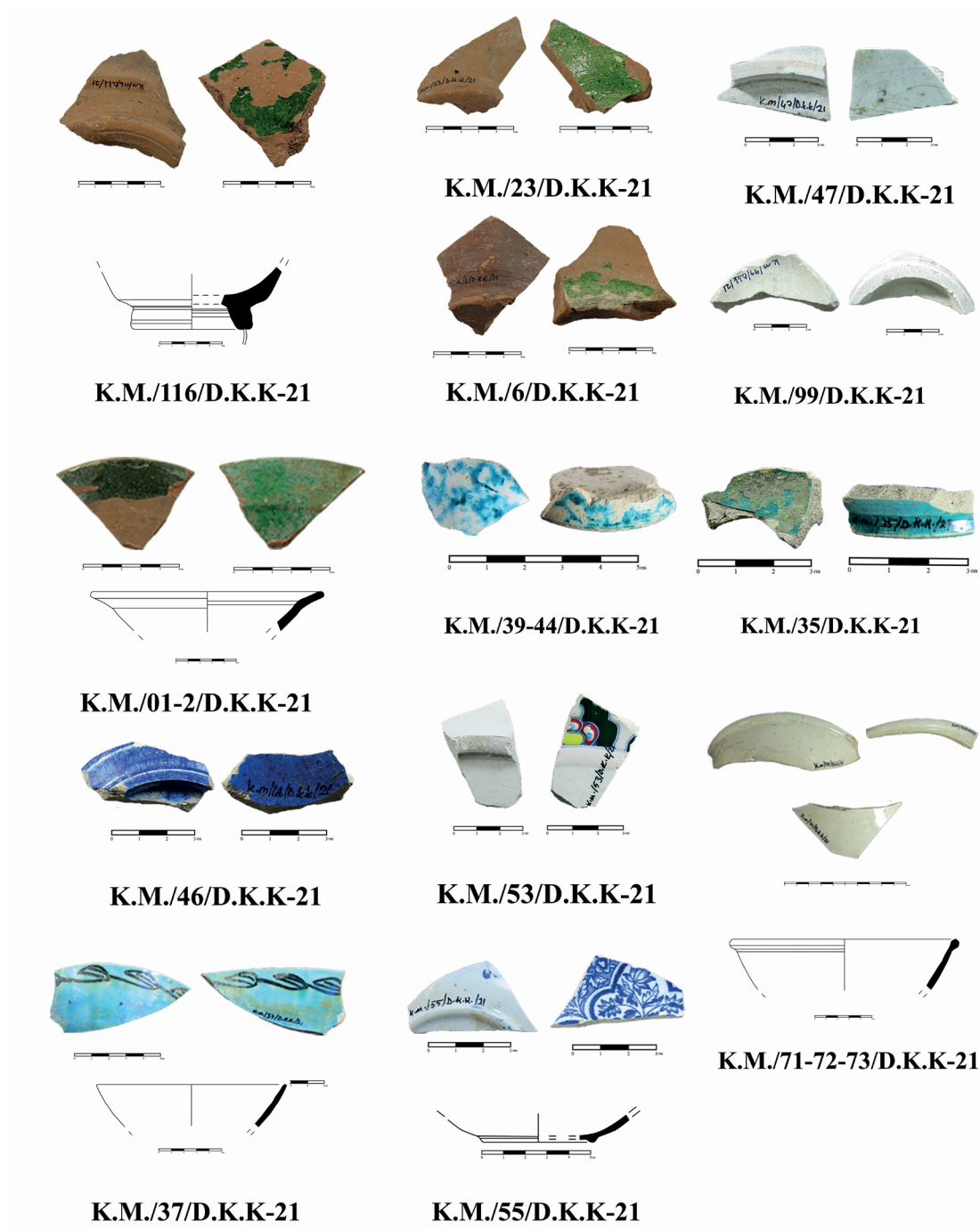
Testi kelimesi dilimize Farsça “*desti*” kelimesinden geçmiştir ve suyun taşınmasında ya da servis edilmesinde kullanılmaktadır (Nişanyan, 2003). Bazı testilerde su taşınmasının haricinde ürün de saklanmaktadır (Polat, 2018). İbrik ise Farsça’da “*su döken*” anlamına gelen “*abriz*”in Arapça’ya dönüşmüş hâlidir (Bozkurt & Ertuğrul, 2000). Genel olarak “*su koymaya yarayan kulplu, emzikli kap*” şeklinde tanımlanmaktadır (URL-7). İbrikler el-yüz yıkamada, taharet ve abdest almada kullanılan günlük kullanım kaplarıdır (Altier, 2019).

Kâseler

Çalışma sahasından kâseye ait olabileceği düşünülen dokuz adet fragman ele geçirilmiştir (Fig. 10). Kâselerden dördü kırmızı hamurlu (Munsell: 5 YR, 6/6 reddish yellow, 7.5 YR, 6/8 reddish yellow) olup mika, kireç, taşçık katkılı, az gözenekli, sert dokulu hamur özelliği göstermektedir. Örneklerden birinin ağız çapı 19 cm, mevcut yüksekliği ise 3.3 cm’dir. Konik gövdeli ve dışa çekik basit ağız kenarlı, şeffaf yeşil renk sırlı kâsenin (K.M./01-2/D.K.K-21) erken dönem (14.-15. yüzyıl) seramiklerinde benzer örneğine rastlanılmamıştır. Bu nedenle kâsenin 18.-19. yüzyıla ait olabileceği düşünülmektedir.

Figür 10

Kâse Fragmanları / Bowl Fragments

14.-15. yüzyılın tek renk sırlı kaide fragmanlarından bir örneğin kaide çapı 9 cm, kaide yüksekliği de 1.8 cm olarak ölçülmüştür (K.M./116/D.K.K-21). Diğer iki kaide fragmanın günümüze çok az bir bölümü gelebildiği için kaide çapı ölçüleri tam olarak alınamamıştır. Nitekim bu parçaların kaide çapı ortalamaları değerlendirilememiştir. Benzerlerine Kütahya Kalesi'nde (14.-15. yüzyıl) (Gök ve ark., 2020), Eskişehir-Karacahisar Kalesi'nde (14.-15. yüzyıl) (Yılmazyaşar & Karasu, 2022), Amorium'da (14.-15. yüzyıl) (Doğer & Armağan, 2020; Kurt, 2022), İznik Roma Tiyatrosu Kazısı'nda (14.-15. yüzyıl) (Özkul Fındık, 2001), Manisa Gülgün Hatun Hamamı'nda (14.-15. yüzyıl) (Gök Gürhan, 2008) ve Tire Kutu Han'da (14.-15. yüzyıl) (Uçar & Uçar, 2018) rastlanılmıştır. Bu bağlamda, kırmızı hamurlu dört adet tek renk sırlı seramikten üçü benzerlerinden yola çıkarak 14.-15. yüzyıla tarihlendirilmiştir.

Darülkurra restorasyonundan gelen diğer kaide fragmanları ise beyaz hamurludur (Munsell: N, 9, White). Aralarında üretim yeri ve dönemi hakkında fikir sahibi olunamayan bir adet kaide parçası bulunmaktadır (K.M./53/D.K.K-21). Günümüze yakın tarihli bir üretim olabileceğini düşündüğümüz bu fragmanın benzer örneği henüz tespit edilememiştir. Diğer fragmanların tamamı 18. yüzyıl Kütahya üretimidir ve bu grup içerisinde bir örnek yarı mamuldür (K.M./99/D.K.K-21). Beyaz hamurlu kaide fragmanlarının tamamı da alçak halka kaidelidir. Sır içine akıtma teknikli fragmanın benzer teknikli bir uygulaması Kütahya Müzesi deposunda (19. yüzyıl başları?) görülmektedir (Buğdaycı, 2024a). İki ağız-gövde fragmanından biri şeffaf turkuaz sıraltına siyah renk boyamalı (K.M./37/D.K.K-21), diğeri ise şeffaf renksiz sırlı ve bezemesizdir (K.M./71-72-73/D.K.K-21). Şeffaf turkuaz sıraltına siyah boyamalı kâsenin ağız çapı 15 cm, mevcut korunan yüksekliği ise 3.3 cm'dir. Konik gövdeli ve basit yuvarlak ağızlı kâsenin iç ve dış yüzey ağız kenarında art arda yerleştirilmiş stilize yaprak motifli bezeme yer almaktadır. (K.M./37/D.K.K-21). Benzerleri Kütahya Germiyanoglu Süleyman Şah (Eski Yeni) Hamamı Kurtarma Kazısı'nda (18. yüzyıl) (Buğdaycı, 2024a) ve Arthill online müzayede kataloğunda (18. yüzyıl) görülmektedir (URL-8). Bezemesiz ve şeffaf renk sırlı diğer kâsenin ise ağız çapı 19.5 cm, mevcut yüksekliği de 4.5 cm'dir (K.M./71-72-73/D.K.K-21). Form açısından benzeri Kütahya Germiyanoglu Süleyman Şah (Eski Yeni) Hamamı Kurtarma Kazısı'nda (20. yüzyılın ikinci yarısı) (Buğdaycı, 2024a) ve İstanbul Pera Müzesi'nde (20. yüzyılın ikinci yarısı) (Gök, 2015b) görülmektedir. Beyaz hamurlu kâse grubundan yalnızca biri Avrupa üretimidir (K.M./55/D.K.K-21). Kaide çapı 5 cm, kaide yüksekliği 0.1 cm, mevcut yüksekliği ise 1.3 cm'dir. Mevcut

kâsenin iç yüzeyi, iç içe geçmiş üç dilimli madalyon içerisine yerleştirilmiş kıvrım dallı ve yapraklı çiçek motifleriyle bezenmiştir. Madalyonun dışında kalan yüzey de kıvrım dallı ve yapraklardan oluşan stilize çiçek tasarımı ile hareketlendirilmiştir. Dış yüzeyi bezemesizdir. Doğu etkili İngiltere üretimi kâsenin benzerleri İstanbul-Marmaray/Üsküdar Metro hattı kazılarında (19. yüzyıl) (Polat, 2018), Sinop Balatlar Kilisesi'nde (19. yüzyıl) (Koroğlu & İnanan, 2018), İzmir-Smyrna Agorası'nda (19. yüzyıl) (Gök, 2011b; Meriç, 2021) ve İngiltere üretimlerinde görülmektedir (Cruikshank, 2020).

İşlev

Kâse, Arapça-Farsça kökenli bir kelime olmakla birlikte doğrudan dilimize geçmiştir (Nişanyan, 2003). Katı ve sıvı ürünlerin konulduğu, yeme-içme amaçlı kullanılan kaplardır (Buğdaycı, 2024a).

Fincanlar

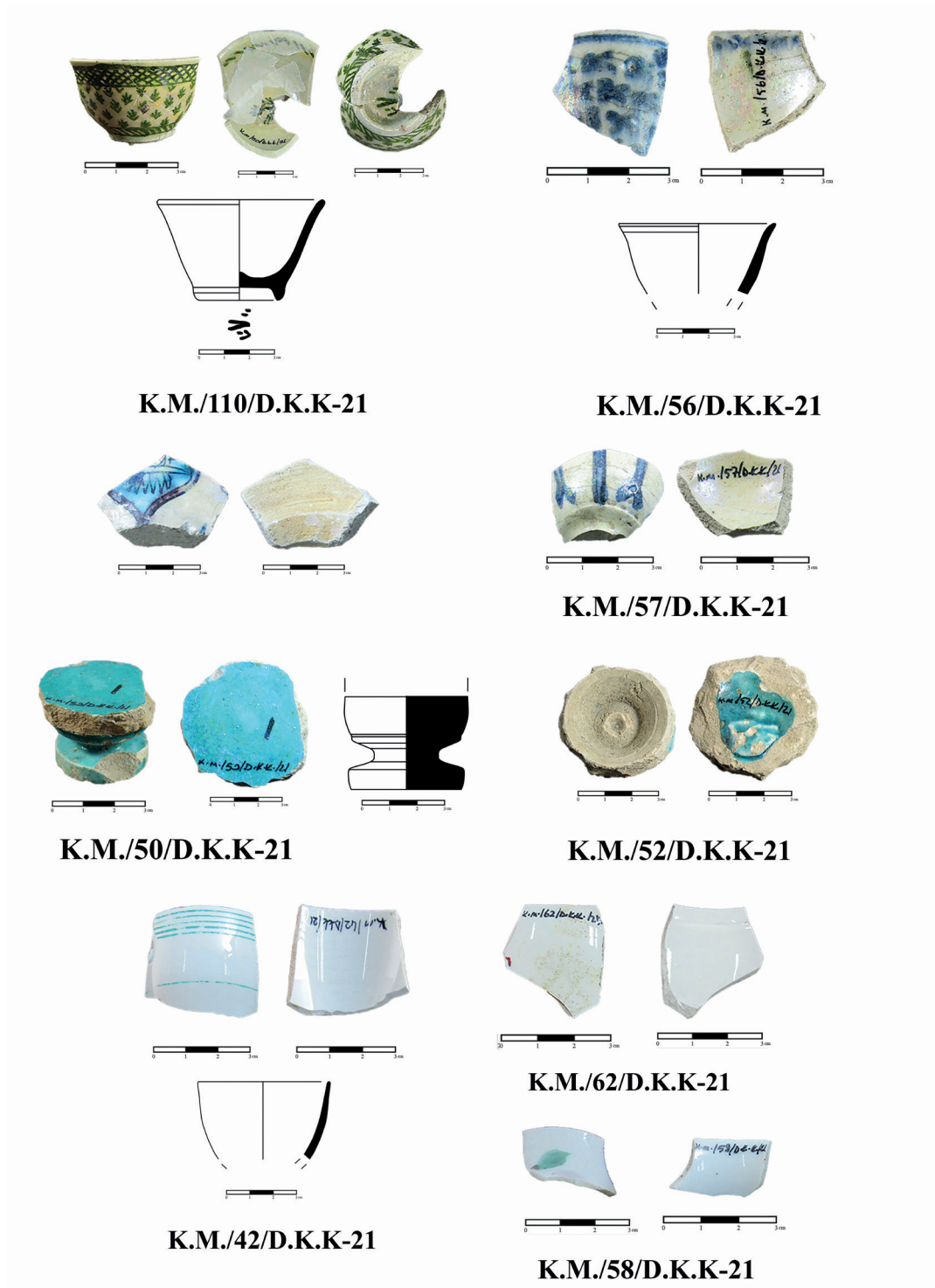
Darülkurra içerisinden toplam dokuz adet fincan ele geçirilmiştir (Fig. 11). Bunlardan üçü Avrupa (K.M./42/D.K.K-21, K.M./62/D.K.K-21, K.M./58/D.K.K-21) altısı ise 18. yüzyıl Kütahya üretimidir (K.M./110/D.K.K-21, K.M./56/D.K.K-21, K.M./57/D.K.K-21, K.M./50/D.K.K-21, K.M./52/D.K.K-21, K.M./01-5/D.K.K-21). Fincanlarda tam olarak form veren tek bir parça vardır (K.M./110/D.K.K-21). Kütahya üretimi bu fincanın ağız çapı 6.4 cm, kaide çapı 3.2 cm, kaide yüksekliği 0.5 cm, yüksekliği ise 4 cm'dir. Beyaz hamurlu, mika ve kireç katkılı, az gözenekli, sert dokuludur. Konik gövdeli, düz basit ağızlı, halka kaideli ve kulpsuzdur. Sıraltı teknikli fincan, siyah renk boyamalıdır (renkte bozulma mevcut). Fincanın dış yüzey ağız kenarında, içi kafes taramalı bir bordür vardır. Gövde yüzeyi de düzensiz şekilde yerleştirilmiş küçük stilize çalı motifleri ile bezenmiştir. Kaide dış yüzeyindeki halka bordürün içi, düzensiz boşluklarla ve yan yana yerleştirilmiş eğik hatlarla taranmıştır. İç yüzey ağız kenarı ise kaide yüzeyindeki ile benzer biçimde, eğik hatlı çizgilerle hareketlendirilmiştir. Fincan iç yüzeyinin merkezi kabaralıdır ve stilize çalı motifli bezeme vardır. Kaide altında ise usta/tüccar/atölyeye ait Arap harfleri ile yazılı Osmanlıca bir monogram vardır. Kaidenin bir kısmı kırık olduğu için yazı tam olarak okunamamaktadır. Fincanın benzerleri İzmir Smyrna Agorası'nda (18. yüzyılın ikinci yarısı) (Gök, 2015a), İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nde (18. yüzyıl sonları) (Erdoğan & Gedük 2015; Yalçın, 2018), Kütahya Müzesi deposunda (18. yüzyılın ikinci yarısı) (Buğdaycı, 2024a), Düsseldorf Hetjens Museum'da (18. yüzyıl) (Adalbert, 1973) ve Royal Scottish Museum'da (18. yüzyılın ikinci yarısı) (Carswell, 1972) görülmektedir.

18. yüzyıl Kütahya üretimi ikinci örneğin kaide kısmı noksandır (K.M./56/D.K.K-21). Ağız çapı 6 cm, mevcut yüksekliği de 2.7 cm'dir. Beyaz hamurlu (Munsell: N, 9,5 white), mika ve kireç katkılı, az gözenekli, sert dokuludur. Konik gövdeli ve dışa çekik yuvarlak basit ağız kenarlı fincan kulpsuzdur. Sıraltı teknikli ve kobalt mavisi renk boyama fincanın dış yüzey dudak kısmı boş bırakılmış ve kobalt mavisi renk yatay bordür ile sınırlandırılmıştır. Ağız kenarı bordürünü oluşturan bu hattın alt yüzeyinde

gövde yüzeyini belirli düzende süsleyen kelebek motifi? dizisi görülür. Boyanın dağılmış olması nedeniyle desenler net bir şekilde seçilememektedir. Ancak, iç yüzey ağız kenarını belirli aralıklarla ve yan yana dizilmiş stilize bitki motiflerinin süslediği söylenebilir. Gövde yüzeyi bezemesizdir. Benzer bir örneği İzmir Smyrna Agorası'nda (18. yüzyılın ikinci yarısı) (Gök, 2015a) tespit edilmiştir.

Figür 11

Kütahya ve Avrupa Üretimi Fincanlar / *Kütahya and European Production Cups*

Kütahya fincanlarından bir adet üretim pedestal ayaklıdır (K.M./50/D.K.K-21). Ancak fincandan günümüze yalnızca pedestal ayak kısmı gelebilmiştir. Ayak çapı 4 cm, mevcut yüksekliği de 3.4 cm'dir. Beyaz hamurlu (Munsell: N, 9 white), mika ve kireç katkılı, az gözenekli, sert dokuludur. Sıraltı teknikli ve siyah renk boyamalı fincan şeffaf turkuaz renk sırlıdır. Mevcut fragmanda bezeme, sadece iç yüzey tondosunda verev hatlı çizgi olarak görülmektedir. Diğer şeffaf turkuaz renk sırlı Kütahya fincanı ise halka kaidelidir ve günümüze yalnızca kaidesi ulaşabilmiştir. Kaide çapı 3.2 cm, kaide yüksekliği ise 0.5 cm'dir (K.M./52/D.K.K-21). Cafer Paşa Darülcırrası'ndaki buluntularda Kütahya fincanlarına ait iki adet gövde fragmanı da mevcuttur. İkisi de beyaz hamurlu ve sıraltı teknikli, şeffaf renksiz sırlı üretimlerdir (K.M./57/D.K.K-21, K.M./01-5/D.K.K-21).

Restorasyon çalışmalarında üç adet Avrupa üretimi fincan fragmanı da ele geçirilmiştir (K.M./42/D.K.K-21, K.M./62/D.K.K-21, K.M./58/D.K.K-21). Bunlardan ikisi küresel gövdeli ve düz basit ağızlıdır. Birinin dış yüzey ağız kenarında yeşil renkte beş sıra, gövde yüzeyinde ise tek sıra yatay hattan oluşan motif bulunmaktadır. Gövde yüzeyinde kulba ait kırık kısmı dikkati çekmektedir. Ağız çapı 5.5 cm, mevcut yüksekliği de 3.3 cm'dir (Fig. 11, K.M./42/D.K.K-21). Diğer fincanın mevcut gövde yüzeyinde de bordo renkte motive ait desenin küçük bir kısmı seçilmektedir. Ancak motifin ne olduğu anlaşılamamaktadır (K.M./62/D.K.K-21). Avrupa üretimi fincanların son örneği ise dışa çekik ağızlı bir fragmana aittir. Bu parçanın dış yüzey ağız kenarında yeşil renkli küçük bir yaprak motifi görülmektedir. Fincanların benzer örnekleri tespit edilememiştir.

İşlev

Fincan kelimesi Arapça'da "*fincan*", Farsça'da "*pingan*" şeklinde isimlendirilmekle birlikte her iki dilde de kâse ve tas anlamına gelmektedirler (Bursa, 2015). Fincanın sözlük tanımı "*çay, kahve gibi sıcak içeceklerin konulduğu seramikten yapılmış küçük kap*" şeklindedir (Şahin, 1983). Kahve içmeye yarayan özel kaplardır.

Küp ve Kavanozlar

Çalışmalarda dolgu toprak içerisinde saklama ve mutfak kaplarına ait çeşitli parçalar ele geçirilmiştir (Fig. 12). Saklama kaplarına baktığımızda küp ve kavanoz parçalarının ağırlıklı olarak ağız fragman şeklinde ele geçtiği görülmektedir. Tüm örnekler kırmızı hamurludur (Munsell: 5 YR, 6/8 reddish yellow, 5 YR, 6/6 reddish yellow). Aralarında bir adet örnek Kınık grubuna aittir (K.M./1/D.K.K-21). Kavanozları form açısından incelediğimizde ilk iki örneğin benzer formda ve dışa çekik kalınlaştırılmış basit ağızlı olduğu görülür. Ayrıca bu iki örneğin

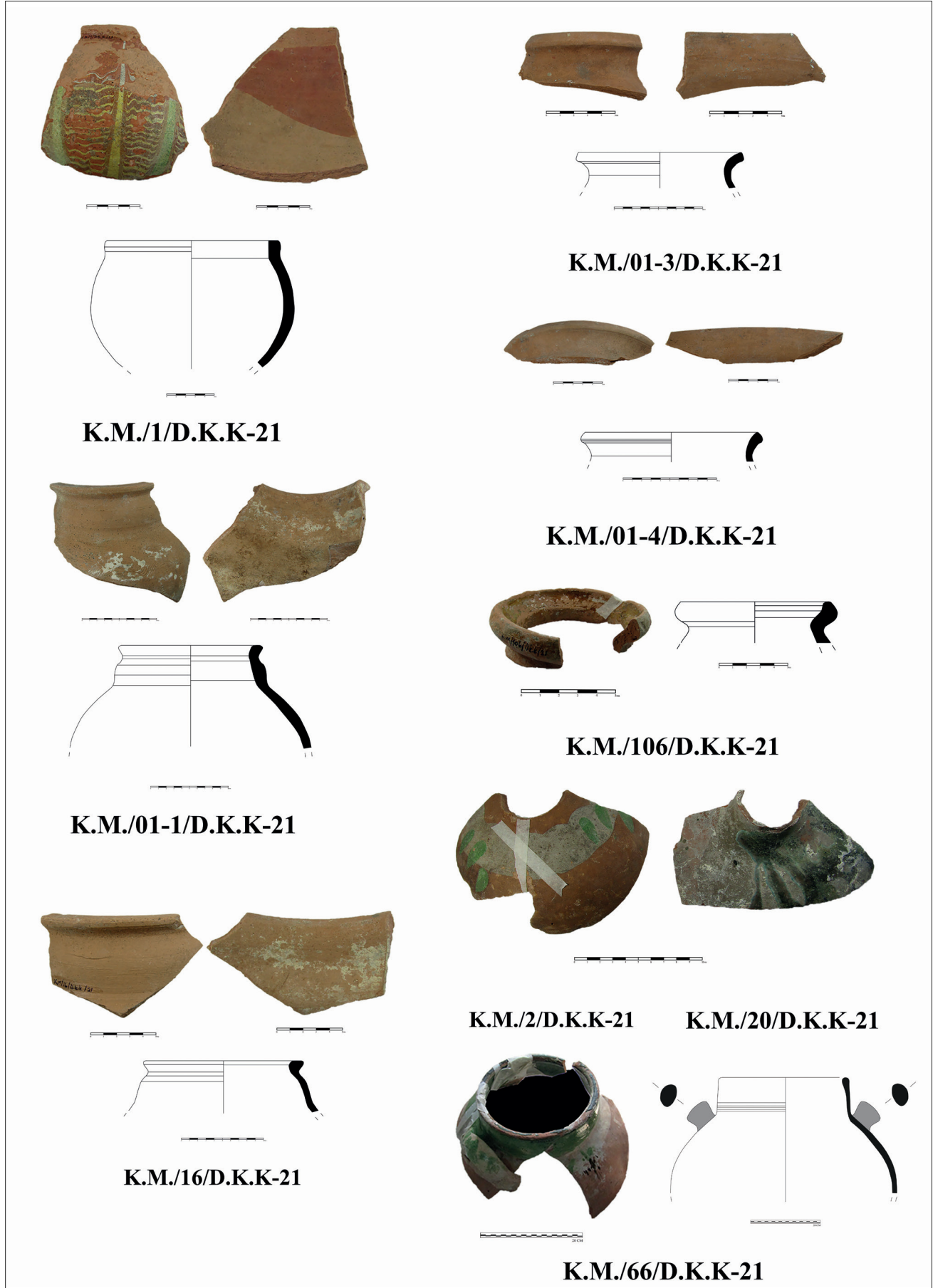
ağız çapları da 18.5 cm'dir (K.M./01-3/D.K.K-21 ve K.M./01-4/D.K.K-21). İçe çekik kalınlaştırılmış basit ağızlı ve kademeli kısa silindirik boyunlu başka bir ağız fragmanın ise iç yüzeyi şeffaf hardal sarısı renk sırlıdır (K.M./106/D.K.K-21). Küpler arasında dışa çekik kalınlaştırılmış basit ağız kenarlı ve kademeli gövde başlangıcı konik şekilde dışa açılan bir örnek bulunmaktadır. Gövde formu ise tam olarak anlaşılamamaktadır (K.M./16/D.K.K-21). Hem ağız hem de gövde formu hakkında fikir veren tek örnek dış gövde yüzeyi tarak bezemeli parçadır. Bu parça dışa çekik kalınlaştırılmış basit ağız kenarlı, kademeli kısa silindirik boyunlu ve *küresel gövdeli* form özelliği gösterir (K.M./01-1/D.K.K-21). Genel anlamda ağız çapı ortalamaları 9 ile 19 cm arasında değişmektedir. Tamamı neredeyse sırsız seramiklerden oluşan küp örnekleri içerisinde yalnızca bir adet örnek çift kulpludur. 18.-19. yüzyıla ait ve tek renk sırlı bu parça içe çekik kalınlaştırılmış basit ağız kenarlı, kısa silindirik boyunlu ve *küresel gövdelidir*. Ağız çapı 18.5 cm, mevcut yüksekliği ise 18.7 cm'dir (K.M./66/D.K.K-21).

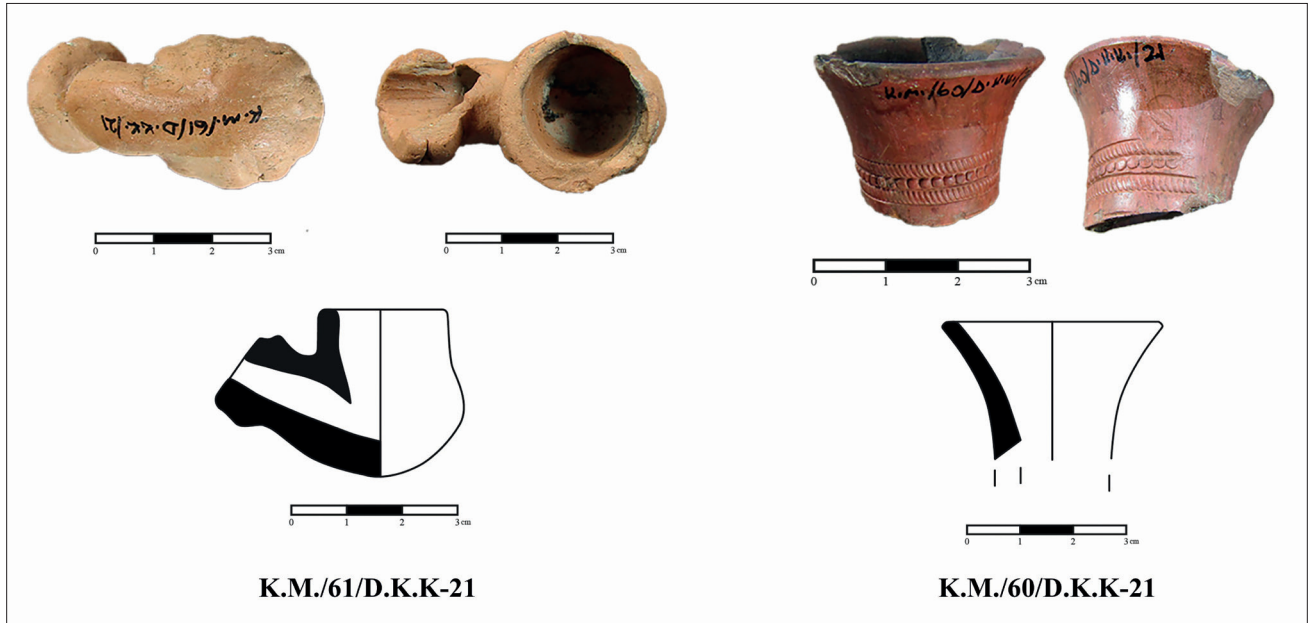
İşlev

Eski Türkçe'de "*pişmiş topraktan yapılmış kap*" anlamına gelen küpler genelde saklama/depolama amaçlı kullanılmışlardır (Nişanyan, 2003; Buğdaycı, 2024a). Kavanoz ise Yunanca "*kabanos*"tan türemiştir (URL-9). İçerisinde yiyecek-içecek saklanan kapaklı kaplardır.

Lüleler

Buluntular arasında iki adet lüle ele geçirilmiştir (Fig. 13). Lülelerden biri tam form vermekle birlikte; dirsek biçimli, yarı küresel gövdeli, silindirik boyunlu çanaklı, kısa, konik ve bombeli duman yollu tiptedir (K.M./61/D.K.K-21). Kırmızı hamurlu (Munsell: 5 YR, 6/6 reddish yellow), perdahsız, mika ve kireç katkılı, az gözenekli, sert dokuludur. Ağız çapı 2.2 cm, yüksekliği 3 cm, uzunluğu 4 cm, tüteklik çapı ise 1.8 cm'dir. Benzerleri Kütahya Müzesi deposunda (19. yüzyıl) (Uçar, 2020), Kırklareli-Demirköy Fatih Dökümhanesi'nde (tarihlendirme yapılmamıştır) (Uysal, 2008), Bursa-Tophane Hisar Kazısı'nda (17.-18. yüzyıl) (İnanan & Şahin, 2017), Kütahya-Süleyman Şah (Eski Yeni Hamam) Kazısı'nda (Türk Dönemi) (Türktüzün ve ark., 2017) görülmektedir. Yalnızca çanak kısmı ile günümüze gelebilmiş diğer lüle ise konik çanaklı formdadır ve çanak bölümü üzerinde usta/atölye damgasına işaret eden "*Ali*" yazısı vardır (K.M./60/D.K.K-21). Kırmızı hamurlu (Munsell: 5 YR, 5/8 reddish yellow), perdahlı, mika, kireç ve taşçık katkılı, az gözenekli, sert dokuludur. Ağız çapı 4 cm, mevcut yüksekliği ise 2.6 cm'dir. Çanak dış yüzeyinde üçlü bordür sistemiyle oluşturulmuş rulet baskı bezeme vardır.

Figür 12Küp ve Kavanozlar / *Earthenware Jar and Jampots*

Figür 13Cafer Paşa Darülkurra'sında Ele Geçen Lüleler / *Fragments of Pipes Found in the Cafer Pasha Darulkurra*

Alt ve üst hizadaki bordürler yan yana ve belirli aralıklarla verilmiş vev hatlarla, orta hizadaki bordür ise yuvarlak form dizilerle bezenmiştir. Benzerleri Kütahya Müzesi deposunda (19. yüzyıl) (Buğdaycı, 2024a), Hasankeyf'te (19. yüzyıl) (Ayhan, 2011), Ayasuluk İç Kalesi Batı Sarnıçları'nda (18.-19. yüzyıl) (Ayhan, 2012), Tire-Kutu Han'da (18.-19. yüzyıl) (Uçar, 2019), İstanbul-Saraçhane Kazıları'nda (18.-19. yüzyıl) (Hayes, 1992), Kütahya-Süleyman Şah (Eski Yeni Hamam) Kazısı'nda (Türk Dönemi) (Türktüzün ve ark., 2017), İzmir-Smyrna Agorası'nda (19. yüzyıl) (Ayhan, 2009), Kırklareli-Demirköy Fatih Dökümhanesi Kazısı'nda (19. yüzyıl) (Uysal, 2008), Sinop Balatlar Kazısı'nda (19. yüzyıl) (Ayhan, 2024), Niğde Müzesi deposunda (19. yüzyıl) (Akbay, 2017), Cizre İç Kale'de (19. yüzyıl) (Saldırgan Karaaslan, 2019), Antalya Kaleiçi'nde (19. yüzyıl) (Yener, 2005), Divriği Kalesi'nde (19. yüzyıl) (Budaktaş, 2020), Erzurum Müzesi'nde (19. yüzyıl) (Özen, 2021), Van Hoşap Kalesi'nde (19. yüzyıl) (Berge, 2020), Harput İç Kale'de (19. yüzyıl) (Aytaç, 2019), Bitlis Kalesi'nde (19. yüzyıl) (Şen & Karasu, 2021), İsrail-Akka Kalesi Hastane Kompleksi'nde (19. yüzyıl) (Shapiro, 2023) ve Atina-Korint'te (19. yüzyıl) (Robinson, 1985) karşımıza çıkmaktadır. Her iki lüle de benzer örneklerine dayanarak 19. yüzyıla tarihlendirilmiştir.

İşlev

Farklı anlamlara gelen ve çeşitli tanımları bulunan lüle kısaca, “çubuk ve nargilelerin ucuna takılan ve içine tütün veya tömbeki doldurmaya mahsus, pişmiş topraktan yapılmış, fincan gibi ağzı açık ve yan

tarafında bir deliği bulunan küçük kap” olarak ifade edilmektedir (Bakla, 1985). Sözlük tanımı itibariyle lülelerin bütün içiminde kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Gövde Fragmanları

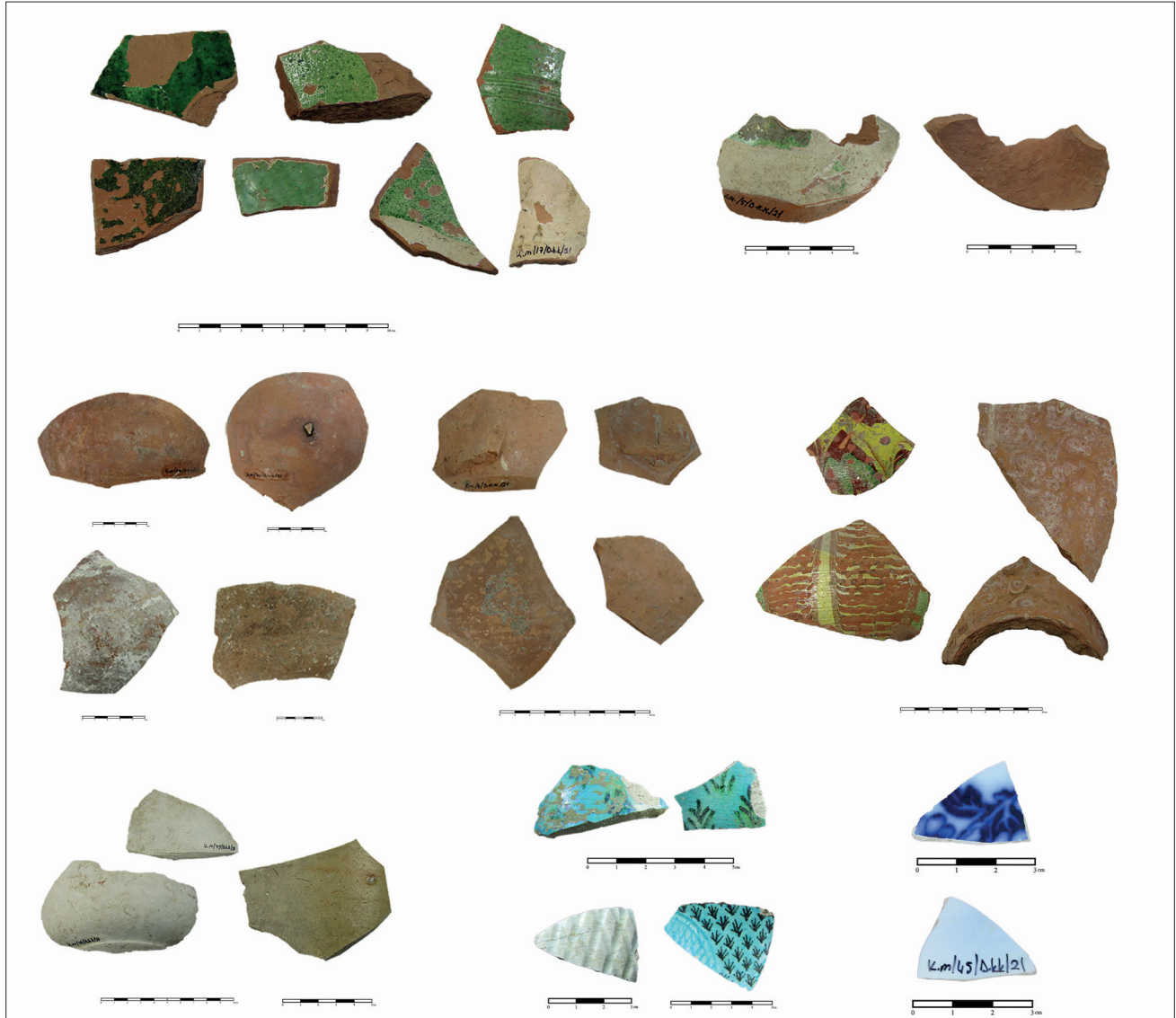
Sırlı ve sırsız grup seramiklere ait beyaz ve kırmızı hamurlu çeşitli gövde parçaları ele geçmiştir (Fig. 14). Bu parçalar içerisinde yarı mamul üretim de bulunmaktadır. Sırlı gövde fragmanlar sıraltı teknikli 18. yüzyıl Kütahya üretimleri ile tek renk sırlı seramiklerden oluşmaktadır. Çalışma içerisinde tüm gövde fragmanlar teknik ve kronoloji gözetilmeksizin bir arada verilmiştir.

Künkler

Buluntular arasında mimari öge olarak sınıflandırabileceğimiz sırsız künk parçaları da yer almaktadır (Fig. 15). Az sayıda ele geçen künklerden yalnızca bir örnek ağız ve gövde formu hakkında fikir vermektedir (K.M./86/D.K.K-21). Düz basit ağızlı, tek pervazlı ve silindirik gövdeli künk parçası, çalışma sahasında stratigrafi bulunmadığı için tarihlendirilememiştir. Ağız çapı 27 cm, mevcut yüksekliği ise 12.2 cm'dir. Diğer künke ait ağız parçası da 16 cm çapındadır. Tümü kırmızı hamurludur (Munsell: 5 YR, 6/6 reddish yellow).

İşlev

Sözlük tanımı itibariyle künk, “yer altına döşenen boru, lağım” şeklinde ifade edilir (URL-9). Mimari öge olarak yapıların su ve havalandırma tesisatında kullanılmış pişmiş topraktan borulardır.

Figür 14Darülkurra'da Ele Geçen Gövde Fragmanları / *Fragments of Body Found in the Darulkurra*

SONUÇ

Seramik buluntular dönemin moda anlayışından yeme-içme kültürüne dek çeşitli alanlarda fikir sahibi olmamızı sağlayan önemli arkeolojik buluntular olmuştur. Bunun yanı sıra çini, porselen, seramik gibi buluntular çoğu zaman kentler veya ülkeler arasındaki ticari ilişkileri de yakından izleyebilme olanağı sunmaktadırlar. Çalışmada ele alınan Kınık ve Avrupa üretimleri de bu ticari ve kültürel alışverişi göstermesi açısından önemlidir. Cafer Paşa Darülkurra'sı buluntuları Kütahya'da, İngiltere ve Almanya gibi ülkelerle seramik-porselen ticaretinin yapıldığını göstermesi nedeniyle önemli arkeolojik veriler olmuştur. Ticaretin yanı sıra Kütahya'nın kendi üretimleri de Cafer Paşa Darülkurra'sı'nda ele geçirilmiştir. Buluntular arasında özellikle 18. yüzyıla ait Kütahya seramikleri, kentin bu döneme ilişkin üretim çeşitliliğini gösteren parçalar olarak karşımıza çıkar. Ayrıca, restorasyon çalışmalarında ele geçen parçalar

Kütahya'daki günlük yaşamın 600 yıllık sürecine de tanıklık etmemizi sağlamaktadır. 14.-15. yüzyıla ait koç başı biçimindeki düdük/oyuncak parçası, çocuklara verilen değer ve sevginin göstergesidir. 18. yüzyıl kahve fincanlarına ait parçalar ve 19. yüzyıl lüle fragmanları ise Kütahyalıların sosyal yaşamında keyfe de yer verdiğini gösterir. Buluntular sosyo-kültürel ve ticari ilişkileri göz önüne sermekle birlikte seramiklerdeki form çeşitliliğini ve gelişimini de ortaya koyar. Dönemin moda anlayışını da yansıtan ve günlük kullanımda yer bulan bu kaplar, Anadolu genelinde aynı dönemde kullanılan kaplarla benzer üretimler olduğunu göstermiştir. Mimari bezeme unsuru olarak kullanılan çini karolar ise Kütahya'nın, seramiklerine kıyasla daha az bilgi sahibi olduğumuz 16.-17. yüzyıl çini örneklerini göstermesi bakımından dikkate değer buluntu grubundadır. Fakat bu buluntu grubunun İznik üretimlerine de ait olabileceği fikri göz ardı edilmemelidir.

Restorasyonda ele geçen 14.-15. yüzyıl örnekleri, darülkurranın inşasından önceki dönemlere aittir. Bu durumun sebebi ise ahşap hatıllı zemin döşemesinin altına atılan sıkıştırılmış toprak dolgu olmalıdır. Ayrıca 16. yüzyıldan 20. yüzyıla değin geniş tarih aralığı sunan buluntular, darülkurranın Cumhuriyet'in ilk yıllarına kadar faal olarak kullanıldığı bilgisini de doğrular niteliktedir.

TEŞEKKÜR

Malzemeyi çalışma imkânı tanıyan Kütahya Müze Müdürü Sayın Sevgi GÜRDAL'a ve Seher ALTUNKAYNAK DUĞAN'a teşekkür ederim.

Figür 15

Cafer Paşa Darülkurrası'nda Ele Geçen Künk Parçaları / *Fragments of Clay Water Pipes Found in the Cafer Pasha Darulkurra*

KAYNAKÇA

- Adalbert, K. (1973). *Islamiche keramik*. Hetjens Museum. Düsseldorf.
- Akbay, E. (2017). *Niğde, Nevşehir ve Eskişehir müzeleri'nde bulunan lüle örnekleri*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Erciyes Üniversitesi.
- Altıer, S. (2019). Osmanlı sanatı'nda ibrik tasvirleri ve ikonografisi. *Çanakkale Araştırmaları Türk Yılığ*, 17(26), 149-202.
- Altınsapan, M. E., & Palalı, M. (2018). *Osmanlı Beyliğinin kurulduğu yer Eskişehir karacahisar kalesi kazı buluntuları, 2011-2014*. Doğu Kitabevi.
- Arlı, L. E. (2018). *İstanbul Sultan Ahmed Camii çinilerinin belgelenmesi ve değerlendirilmesi* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Ege Üniversitesi.
- Armstrong, P. (2018). Some byzantine and Ottoman Pottery types circulating in Anatolia and the east mediterranean. F. Yenişehirlioğlu (Haz.), *XI. AIECM3 Uluslararası Orta Çağ ve Modern Akdeniz Dünyası Seramik Kongresi, C.2* (s. 231-240) içinde. Koç Üniversitesi VEKAM.
- Ayhan, G. (2009). Smyrna antik kenti kazıları 2007-2008 yılı lüle buluntuları. *Sanat Tarihi Dergisi*, XVIII/2, 1-22.
- Ayhan, G. (2011). *Hasankeyf kazısı lüle buluntuları* [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Ege Üniversitesi.
- Ayhan, G. (2012). Ayasuluk iç kalesi süzgeç çanaklı ve kaideli süzgeç çanaklı lüle buluntuları. C. Şimşek, B. Duman & E. Konakçı (Ed.), *Mustafa Büyükkolancı'ya Armağan* (s. 41-54) içinde. Ege Yayınları.
- Ayhan, G. (2020). Thyateira Hastane Höyüğü Kazısı'nın Türk Dönemi pişmiş toprak hayvan figürinleri. Ş. Çakmak, E. Daş, B. Ersoy, S. Gök İpekçioğlu, İ. Kuyulu Ersoy & H. Uçar (Ed.), *Yekta Demiralp anısına sanat tarihi yazıları* (s. 45-60) içinde. Ege Yayınları.
- Ayhan, G. (2024). Balatlar kazısı'nda 2010-2022 yılları arasında ele geçen tütün lüleleri. G.Köroğlu, F. İnanan, & O. Hetto (Ed.), *Sinop-Balatlar kazısı ve buluntular-I* (s. 201-218) içinde. Kitabevi Yayınları.
- Aytaç, İ. (2019). Harput iç kale kazılarında 2015-2016 yıllarında bulunan tütün lülelerinin değerlendirilmesi. O. Kunduracı & A. Yavuzılmaz, (Ed.), *Yaşar Erdemir'e armağan: Sanat tarihi yazıları* (s. 567-608) içinde. Literatürk.
- Aytek, Ö. (2008). *Mezraa-teleilat kazısı bulguları ışığında; Güneydoğu Anadolu ve Kuzey Suriye ilk çanak çömlekli neolitik dönem bitkisel katkı çanak çömlek sorunu* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Üniversitesi.
- Bakla, E. (1985). Unutulmuş bir halk sanatı lücelilik. *Antika Dergisi*, 5, 4-6.
- Bakla, E. (2018). *Kınık seramikleri halk seramiklerinin son efsanesi*. Güray Müze Kültür Yayınları.
- Berge, S. (2020). *Hoşap kalesi kazısı tütün lüleleri (2007-2015)* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi.
- Bilgi, H. (2009). *Sadberk Hanım Müzesi ve Ömer M. Koç koleksiyonlarından İznik Çini ve seramikleri*. Sadberk Hanım Müzesi.
- Bilgin, M. (2017). *Laodikeia'nın geç antik çağ yerel üretim kırmızı astarlı seramikleri*. [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Pamukkale Üniversitesi.
- Boran, A. & Aykaç, R. (2021). *Silifke kalesi kazı buluntuları (2010-2020)*. Ege Yayınları.
- Bozkurt, N. & Ertuğrul, S. (2000). İbrik (s. 372-376) içinde. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 21.
- Böhlendorf Arslan, B. (2010). Die mittelbyzantinische keramik aus amorium. F. Daim & J. Drauschke (Ed.), *Byzanz – das Römerreich im Mittelalter, Teil 2, 1 Schauplätze Verlag des Römisch-Germanischen Zentralmuseums*, 84 (s. 345-371) içinde. Schnell & Steiner Verlag.
- Budaktaş, Y., (2020). *Divriği kalesi kazısı lüle buluntuları (2006-2017)* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Sivas Cumhuriyet Üniversitesi.
- Buğdaycı, B. (2024a). *Kütahya Müzesi'nde yer alan Türk dönemi seramikleri* [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Ege Üniversitesi.
- Buğdaycı, B. (2024b). Kütahya seramiklerinde yeni bir form ve arkeometrik analizlerle tarihlendirilmesi. *Arkeoloji ve Sanat*, 176, 203-212.
- Bursa, N., (2015). Bir keyfin âdâbı: Çekirdekten fincana Türk kahvesinin maddi kültürü. E. Pekin (Ed.), *Bir Taşım Keyif: Türk Kahvesinin 500 Yıllık Öyküsü* (s. 239-281) içinde. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Carswell, J. (1972). *Kütahya tiles and pottery from the armenian cathedral of st. james, jerusalem u*. Clarendon Press.
- Cruikshank, G. (2020). South-east asia: A major export destination for british transferware. *Journal of the Transferware Collectors Club*.
- Çanak, N. (2013). Selimiye Camii mihrap duvar panoları. *Akdeniz Sanat Dergisi*, 6(11), 45-55.
- Demirsar Arlı, V. B. (2018). Geçmişten günümüze İznik çini fırınları kazısı ve buluntuları üzerinden bir değerlendirme. F. Yenişehirlioğlu (Haz.), *XI. AIECM3 Uluslararası Orta Çağ ve Modern Akdeniz Dünyası Seramik Kongresi, C.2* (s. 189-195) içinde. Koç Üniversitesi VEKAM.
- De Vincenz, A. (2021). Porcelain and ceramic vessels of the ottoman period from the qishle in jaffa, israel. Y. Arbel (Ed.), *Excavations at the Ottoman Military Compound (Qishle) of Jaffa, The Jaffa Cultural Heritage Project Series 4* (s. 127-304) içinde. Münster.

- Doğer, L. & Armağan, M. E. (2020). Amorium, yukarı şehir iç sur alanı kazısından geç ortaçağ sırlı seramikleri üzerine ilk gözlemler. *Art-Sanat*, 14, 71-110.
- Dönmez, H. (2021). Rüstem paşa camii ve çini pano tümlemesi. *Lale Kültür Sanat ve Medeniyet Dergisi*, 122-129.
- Dursun, N. (2018). Konya Karatay (Çini Eserler) Müzesi'ndeki Kazıma ve Sgraffito seramikler. J. Ö. Oktay Çerezci, & H. Kâtipoğlu (Ed.), 2. *Uluslararası Avrasya Türk Sanatları Kongresi Bildiri Kitabı* (s. 201-214) içinde. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi.
- Erdoğan, A. & Gedük, S. (2015). Çin porseleni fincanlar. E. Pekin (Ed.), *Bir Taşım Keyif: Türk Kahvesinin 500 Yıllık Öyküsü* (s. 283-301) içinde. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Eynallı, E. (2022). Bir eğitim kurumu olarak Darülcerrah ve farklı bir örnek: Kütahya Darülcerrah. B.Y. Olcay Uçkan (Ed.), *Anadolu'da Bir Çınar-Prof. Dr. Erol Altınsoy 60. Yaş Armağanı* (s. 173-188) içinde. Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Ezer, S. (2009). Şaraga höyük'te bulunmuş olan orta tunç çağı'na ait ağız yivli seramik grubunun Fırat vadisindeki yeri ve önemi hakkında bazı değerlendirmeler: Teknik, tipoloji, yayılım / köken, tarihlendirme. *Anadolu / Anatolia*, 35, 39-52.
- Hayes, J. (1992). *Excavations at saraçhane in istanbul vol.2*. Princeton University Press.
- Gayık, T. (2019). *Haseki Hürrem Sultan Türbesi çinileri* [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi.
- Gök Gürhan, S. (2008). Beylikler dönemi'ne ait sgraffito teknikli ve tek renk sırlı kaplar (Manisa gülgün hatun hamamı buluntuları). *Sanat Tarihi Dergisi*, XVII/2, 59-83.
- Gök Gürhan, S. (2011a). *Bir seramik defnesi'nin öyküsü: Saruhanlı Beyliği'nin mirası manisa gülgün hatun hamamı seramikleri*. Manisa Belediyesi Kültür Yayını.
- Gök, S. (2011b). Akdeniz ticaretinin önemli belge buluntuları: seramikler. *Sanat Tarihi Dergisi*, 20(2), 61-100.
- Gök, S. (2015a). *Smyrna (izmir) agorası'nda Osmanlı izleri, kütahya seramikleri (2007-2014 kazı dönemi)*. İzmir Büyükşehir Belediyesi.
- Gök, S. (2015b). *Kütahya çini ve seramikleri 2*. Pera Müzesi.
- Gök, S., Altunkaynak Duğan, S. & Buğdaycı, B. (2020). Kütahya kalesi türk dönemi seramikleri (2019 yılı buluntuları). S. Ünan (Ed.), *Kütahya Müzesi 2019 Yıllığı* (s. 177-192) içinde. Bilgin Kültür Sanat Yayıncılık.
- Gök, S. (2023a). Kütahya kalesi 2020 ve 2021 yılı kazıları. C. Ülkü, & H. Elemana (Ed.), 26. *Orta Çağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Kitabı* (s. 859-887) içinde. Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayını.
- Gök, S., Ünan, S., Altunkaynak Duğan, S., Buğdaycı, B., Aydın, A. S. & Eskemen, N. (2023b). Kütahya kalesi kazısı. H. Ürer (Ed.), *Cumhuriyetin Birinci Yüzyılında Anadolu'da Türk Dönemi Arkeoloji Çalışmaları* (s. 621-646) içinde. Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları.
- Güldoğan, E. (2008). *Mezraa teleilat tarak-baskı impresso bezemeli çanak çömleğin köken ve dağılımı*. [Yayınlanmamış Doktora Tezi]. İstanbul Üniversitesi.
- Gülizar, Ç. (2014). *Rüstem paşa camii çinilerinde lale ve karanfil motifleri* [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi.
- İnanan F. & Şahin D. (2017). Arkeopark-Osmanlı lüleleri Osmanlı'da tütün keyfi. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 18(32), 33-54.
- Kaplan, G. (2015). *Üsküdar Atik Valide Sultan Camii çinileri* [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi.
- Karaca, N. (2024). Kanuni Sultan Süleyman Türbesi çinilerinde yer alan tam üsluplaştırılmış çiçekler: Hatayi, penç ve goncagül. *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 15, 1288-1311.
- Karasu, Y. E. (2020). *Komana Anadolu Selçuklu çağı seramikleri* [Yayınlanmamış Doktora Tezi]. Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi.
- Kenar, A. (2013). *Marmaray projesi kapsamında Yenikapı kazılarında ortaya çıkarılan Osmanlı keramikleri: 15-17. yüzyıl*. [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi.
- Koroğlu, G. & İnanan, F. (2018). Sinop Balatlar kazılarında ortaya çıkarılan seramikler. F. Yenişehirlioğlu (Haz.), *AIECM3 Uluslararası Orta Çağ ve Modern Akdeniz Dünyası Seramik Kongresi*, C.1 (s. 319-328) içinde. Koç Üniversitesi VEKAM.
- Kurt, M. (2022). Amorium iç sur kazıları (2020-2021) beylikler ve erken Osmanlı Dönemi sırlı seramik buluntuları. *ODÜSOBİAD*, 12(3), 2291-2306.
- Lafli, E. & Kan Şahin, G. (2015). Middle byzantine ceramics from southwestern paphlagonia. *Anatolia Antiqua*, XXIII, 63-149.
- Meriç, Z. A. (2021). *Smyrna/izmir agorası buluntuları ışığında osmanlı Devleti ile Avrupa Devletleri arasındaki seramik ticareti (16-19.yüzyıl)* [Yayınlanmamış Doktora Tezi]. Ege Üniversitesi.
- Niewöhner, P. (2015). Der bischofspalast von millet. *Archäologischer Anzeiger*, 181-273.
- Nişanyan, S. (2003). *Sözlerin soyağacı çağdaş Türkçenin etimolojik sözlüğü*. Adam Yayınları.
- Oral, Ö. (2010). *Alanya kalesi kazılarında çıkan Avrupa porselenleri* [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Ankara Üniversitesi.

- Ökse, A. T., Atay, E., Eroğlu, M. & Tan, Y. (2009). Ilısu Barajı inşaat sahasına rastlayan Dicle Vadisinin Tunç ve Demir Çağları'ndaki yerleşim sistemleri ve kültür tarihi, *TÜBA-AR*, 12, 25-48.
- Ökse, A. T. (2012). *Önasya arkeolojisinde çanak çömlek*. Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Ökse, A. T. & Erdoğan, N. (2018). *Ilısu Barajı inşaat sahası kurtarma kazıları III Roma İmparatorluk dönemi ve orta-yakın çağ yerleşmeleri*. Mardin Müzesi.
- Özdemir, H. (2020). *Silifke Kalesi kazısı seramikleri (2011-2014)* [Yayınlanmamış Doktora Tezi]. Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi.
- Özdemir, A. (2021). *Murat Höyük Erken Tunç Çağı III: Yerleşim yapısı, mimari ve seramik, Erken Tunç Çağı'nda Murat Höyük*. Ege Yayınları.
- Özen, M. İ. (2021). *Erzurum müzesi'nde bulunan bir grup lüle* [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Atatürk Üniversitesi.
- Özkan, E. & Ünal, F. (2009). *Hisarkeoloji*. Osmangazi Belediyesi Yayınları.
- Özkul Fındık, N. (2014). Anadolu arkeolojisinde bazı seramik oyuncaklar (XII-XV. yüzyıllar). *Milli Folklor*, 101, 252-264.
- Öztürk, İ. (1987). Manisa Muradiye Camii çinileri ve o dönem İznik çiniciliğine ilişkin bazı detaylar. *Antika, Çini Özel Sayısı*, 27, 42-49.
- Paker, M. (1965). Anadolu beylikler keramik sanatı. *İstanbul Üniversitesi Sanat Tarihi Yıllığı 1964-1965*, 155-181.
- Palalı, M. (2015). *Eskişehir-Karacahisar kalesi 2011-2014 yılları kazı buluntuları* [Yayınlanmamış Doktora Tezi]. Anadolu Üniversitesi.
- Polat, T. (2018). *Marmaray projesi kazılarında ortaya çıkarılan Osmanlı seramikleri (Üsküdar, Sirkeci, Yenikapı, Marmaray istasyonları ve Haliç metro ayakları)* [Yayınlanmamış Doktora Tezi]. Ege Üniversitesi.
- Rado, Ş. (1970). *Büyük Türk sözlüğü*. Hayat Yayınları.
- Robinson, R. C. W. (1985). Tobacco pipes of corinth and of the Athenian Agora. *Hesperia: The Journal of the American School of Classical Studies at Athens*, 54(2), 149-203.
- Saldırgan Karaaslan, G. (2019). *Cizre içkale kazısı lüle buluntuları (2013-2016)* [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Gazi Üniversitesi.
- Shapiro, A. (2023). The hospitaller compound: Tobacco pipes and nargile heads. E. Stern, & D. Syon (Ed.), *IAA Reports 72: Akko III The 1991-1998 Excavations The Late Periods, Part 1: The Hospitaller Compound* (s. 265-322) içinde. Israel antiquities authority.
- Şahin, F. (1983). *Seramik sözlüğü*. Anadolu Sanat Yayıncılık
- Şahin, F. (1992). Oyuncak düdükler. *Antik Dekor Dergisi*, 16, 117-119.
- Şahin, F. (1995). Kütahya eski çini fırınları ve buluntularının değerlendirilmesi. 9. *Milletler Arası Türk Sanatları Kongresi Bildiriler*, C. III, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, s. 297-298.
- Şen, E., ve Karasu, Y. E. (2021). *Arkeolojik veriler ışığında Bitlis kale kazısı seramik buluntuları (2018-2019 yılı kazı dönemi)*. Ege Yayınları.
- Tan, E. (1982). İznik Müzesi'nde bulunan keramik biblolar. *Sanat Tarihi Yıllığı*, 12, 145-148.
- Tokay, Z. H. (2008). İstanbul rüstem paşa külliyesi, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 35, (s.291-292) içinde.
- Tibet, A., Marro, C. & Bulgan, F. (2000). Horum höyük 1999 yılı çalışmaları. 22. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 1, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, s. 137-154.
- Türktüzün, M., Altunkaynak Duğan, S., Togay, M., Uygun, B. & Çeri, M. (2017). Germiyanolu dönemi imaret külliyesi 2016 yılı kurtarma kazısı. S. Ünan (Ed.), *Kütahya Müzesi 2016 Yıllığı* (s. 117-162) içinde. Bilgin Kültür Sanat Yayıncılık.
- Uçar, H., ve Uçar, A. (2018). Tire kutu han kazısı, beylikler ve Osmanlı dönemi seramikleri. *Sanat Tarihi Dergisi*, 27(1), 1-33.
- Uçar, H. (2019). Archeological proof of enjoy at tire kutu han: clay pipe. *Mediterranean Archaeology and Archaeometry*, 19(2), 119-134.
- Uçar, H. (2020). Kütahya müzesinden bir grup Osmanlı lülesi. S. Ünan (Ed.), *Kütahya Müzesi 2019 Yıllığı* (s. 193-224) içinde. Bilgin Kültür Sanat Yayıncılık.
- Uysal, A. O. (2008). Demirköy fatih dökümhanesi kazısı seramik buluntuları. B. Böhlendorf Arslan, A. O. Uysal & Witte-Orr (Ed.), *Çanak Arkeolojik Kazılarda Ele Geçen Geç Antik, Bizans, Selçuklu ve Osmanlı Seramiği ve Mimari Seramiği Uluslararası Seramik Sempozyumu (1-3 Haziran 2005, Çanakkale) Bildiri Kitabı, Byzas 7* (s. 545-558) içinde. Ege Yayınları.
- Ünan, N. (2015). Höyüktepe'den erken tunç çağı'na ait bir grup bezemeli çanak çömlek, *KUBABA*, 12(24), 7-20.
- Ünan, S. (2020). Beşkarış höyük sondaj kazısı. S. Ünan (Ed.), *Kütahya Müzesi 2019 Yıllığı* (s. 43-62) içinde. Bilgin Kültür Sanat Yayıncılık.
- Yalçın, S. (2018). *İstanbul arkeoloji müzeleri çinili köşk müzesi'nde bulunan 18. ve 19. yüzyıl Kütahya üretimli kahve fincanları* [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Marmara Üniversitesi.
- Yener, A. (2005). Tütün lüleleri ve Antalya-Kaleiçi'nde bulunan örnekler. *Arkeoloji ve Sanat Dergisi*, 119, 94-113.

Yılmaz, G. (2017). Ayasuluk tepesi ve st. jean anıtı kazılarında bulunan pişmiş toprak hayvan heykelcikler. H. S. Ünalın Özdemir & M. Kürüm & N. Akbulut (Ed.), Uluslararası XVIII. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri (22-25 Ekim 2014) (s. 687-696) içinde. Efeler Belediyesi Kültür Yayınları.

Yiğitpaşa, D., Yazar, T., Çelemoğlu, Ş. & Bahar, B. (2022). 2021 yılı Niksar Kalesi kazısı seramik buluntularında kap tipleri. *Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 8(14), 25-56.

URL Kaynakları

URL-1. Kütahya Valiliği. (t.y.). *Kütahya Cafer Paşa Dârülkurrâsı dârülkurrâ (Kur'an okuma yeri)*. <http://www.kutahya.gov.tr/kutahya-cafer-pasa-darulkurra-kuran-okuma-yeri> adresinden 25.06.2025 tarihinde alınmıştır.

URL-2. Wikipedia. (t.y.). *Johnson Brothers*. https://en.wikipedia.org/wiki/Johnson_Brothers#/media/File:Flow_blue_bowl.jpg adresinden 26.02.2024 tarihinde alınmıştır.

URL-3. Iowa State Müzesi. (t.y.). <https://emuseum.its.iastate.edu/objects/9078/platter> adresinden 26.02.2024 tarihinde alınmıştır.

URL-4. Wikipedia. (t.y.). *North Shields pottery*. https://en.wikipedia.org/wiki/North_Shields_Pottery#/media/File:John_Carr_&_Sons_Geometric_Pattern_Dish.jpg adresinden 26.02.2024 tarihinde alınmıştır.

URL-5. Easy Live Auction. (t.y.). *Malkin, Walker & Hulse*. <https://www.easyliveauction.com/catalogue/lot/1cd-854605daf4da0cc3afe5502a8c807/0af8d24542e81e-b9357e7ef448a6646f/antiques-and-collectables-sale/> adresinden 26.02.2024 tarihinde alınmıştır.

URL-6. Saint Mary's University. (t.y.). *Shell-edged pearlware*. <https://www.smu.ca/anthropology/anthropology-shell-edged-pearlware.html> adresinden 25.04.2025 tarihinde alınmıştır.

URL-7. Türk Dil Kurumu Sözlükleri. (t.y.). *Testi*. <https://sozluk.gov.tr/> adresinden 25.04.2025 tarihinde alınmıştır.

URL-8. Arthill Online Müzayede. (t.y.). *Osmanlı 18.yüzyıl Kütahya seramik turkuaz kâse*. <https://www.arthill.com.tr/en/product/4456642/osmanli-18-yuzyil-kutahya-seramik-turkuaz-k-se-cap-16-cm> adresinden 01.09.2024 tarihinde alınmıştır.

URL-9. Etimoloji Türkçe. (t.y.). *Kavanoz*. <https://www.etimolojiturkce.com/kelime/kavanoz> adresinden 26.11.2024 tarihinde alınmıştır.